

Život i djelovanje blaženog kardinala Alojzija Stepinca 1934.-1960.

Dogan, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:997425>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Katarina Dogan

**ŽIVOT I DJELOVANJE BLAŽENOG
KARDINALA ALOZIJA STEPINCA
1934.-1960.**

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

KATARINA DOGAN

**ŽIVOT I DJELOVANJE BLAŽENOG
KARDINALA ALOJZIJA STEPINCA
1934.-1960.**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: dr. sc. Mijo Beljo

ZAGREB, 2022.

SAŽETAK

Blaženi Alojzije Stepinac bio je zagrebački nadbiskup i kardinal koji je djelovao u razdoblju 1934.-1960. godine. U navedenom periodu bio je pod utjecajem tri totalitarna režima: Kraljevinom Jugoslavijom, Nezavisnom Državom Hrvatskom i Demokratskom Federativnom Jugoslavijom. Njegova plemenita djela kroz život posebno su se istaknula tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, kada se odlučno suprotstavio masovnim progonima kojima su bili izloženi Židovi, Srbi, Romi, ali i Hrvati na području NDH. Završetkom rata i dolaskom na vlast Komunističke partije na čelu s Josipom Brozom Titom, Stepinac se herojski borio protiv represije kojima su bili podvrgnuti Crkva i njeni vjernici. Kao nadbiskup Katoličke crkve u Hrvatskoj, bio je osuđen na zatvorsku kaznu u trajanju od 16 godina za počinjena nedjela. Svoje posljednje dane, proveo je kao zatočenik u Krašiću, gdje je kasnije i umro.

Ključne riječi: *Alojzije Stepinac, Kraljevina Jugoslavija, Nezavisna Država Hrvatska, Demokratska Federativna Jugoslavija, djela, Drugi svjetski rat, progoni, Komunistička partija, represija.*

SUMMARY

Blessed Alojzije Stepinac was the Archbishop and Cardinal of Zagreb, who served in the period 1934.-1960. years. During this time, he was influenced by three totalitarian regimes: the Kingdom of Yugoslavia, the Independent State of Croatia and the Democratic Federal Yugoslavia. His noble deeds throughout his life were especially prominent during and after the Second World War, when he resolutely opposed the mass persecution to which Jews, Serbs, Roma, but also Croats in the NDH were exposed. With the end of the war and the coming to power of the Communist Party led by Josip Broz Tito, Stepinac heroically fought against the repression to which the Church and its faithful were subjected. As a priest and the highest head of the Catholic Church in Croatia, he was sentenced to 16 years in prison for acts he did not commit. He spent his last days as a detainee in Krašić, where he later died.

Key words: *Alojzije Stepinac, the Kingdom of Yugoslavia, the Independent State of Croatia, the Democratic Federal Yugoslavia, Second World War, mass persecution, Communist Party, repression.*

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. ALOJZIJE STEPINAC – KRATAK ŽIVOTOPIS.....	3
3. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1934.-1941.	4
4. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1941.-1945.	9
4.1. ALOJZIJE STEPINAC U DOKUMENTIMA GESTAPA.....	14
4.2. SVJEDOČANSTVA I PROPOVIJEDI	16
5. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1945.-1960.	19
5.1. PASTIRSKO PISMO.....	24
5.2. ULOGA MEDIJA U MONTIRANOM SUDSKOM PROCESU	27
5.3. MONTIRANI POLITIČKO SUDSKI PROCES	30
5.4. REAKCIJE NA PRESUDU	39
5.5. ZATOČENIK U LEPOGLAVI	41
5.6. OKOLNOSTI SMRTI.....	44
5.7. REAKCIJE NA KARDINALOVU SMRT	49
6. ZAKLJUČAK.....	52
7. POPIS KRATICA.....	53
8. POPIS BIBLIOGRAFIJE	54

1. UVOD

U ovom radu će se nastojati prikazati odnos kardinala Alojzija Stepinca prema različitim političkim vlastima (Kraljevina Jugoslavija, Nezavisna Država Hrvatska, Demokratska Federativna Jugoslavija) koje su se izmijenile u razdoblju njegova djelovanja, ali i mučeništvo koje mu je nametnuto od strane komunističkog režima, prema do sada objavljenim i javno dostupnim dokumentima i svjedočanstvima.

Blaženi Alojzije Stepinac česta je tema rasprave u novijoj hrvatskoj historiografiji. On je bio osoba koja je kao najmlađi biskup u svijetu bio sljedbenik katoličkog nauka, šireći vjeru i Kristovu ljubav te pomažući potrebitima. Naposljetku je okarakteriziran titulom ratnog zločinca. Njegovo suočavanje s različitim totalitarnim i drugim režimima započelo je od trenutka kada je imenovan nadbiskupom koadjutorom i trajala sve do njegove mučeničke smrti, 1960. godine. Kao nadbiskup Katoličke crkve u Hrvata, uvijek je odvajao politiku od Crkve i njenih vjernika. Unatoč tome, njegovo djelovanje bilo je često politizirano sa svrhom narušavanja njegova ugleda u javnosti. Tijekom i nakon Drugog svjetskog rata, odlučno je zastupao jednakopravnost istovremeno javno kritizirajući svako nasilje i nepravdu. Zbog svojega djelovanja i stajališta bio je na meti ustaškoj, nacističkoj i komunističkoj vlasti koje su ga u više pokušaja htjele smijeniti. Komunistički represivni sustav osudio ga je kao suradnika fašističkih vlasti i kaznio na 16 godina zatvora te pet godina gubitka svih građanskih i političkih prava. Proveo je nešto više od pet godina u Lepoglavi nakon čega je interniran u Krašić, gdje je naposljetku umro. Njegova ustrajnost i dosljednost, zasigurno zaslužuje poštovanje hrvatskog naroda za čiju je dobrobit položio svoj život.

Cilj ovog rada je prikazati s kojim poteškoćama se nadbiskup Stepinac susretao tijekom svog djelovanja u razdoblju 1934.-1960. godine. Također, na temelju dostupnih dokumenata nastojat će se objasniti razlozi represije komunističkog režima pod kojim su Katolička crkva i Stepinac bili izloženi prilikom uspostave nove socijalističke Jugoslavije.

U prvom dijelu rada, prikazat će se kratki pregled Stepinčeva života do 1934. godine. Drugi dio rada obuhvatit će njegovo djelovanje sve do uspostave Nezavisne Države Hrvatske,

dok će se treći dio rada odnositi na odnos prema ustaškim, njemačkim i talijanskim snagama, njegovim propovijedima i svjedočanstvima. Četvrti dio rada temeljit će se na crkveno-državnim odnosima za vrijeme komunističkog režima te na probleme s kojima se Stepinac susretao. U tom dijelu bit će prikazan i tijek izrade montirane optužnice i sudskoga procesa, boravak u zatočeništvu i okolnosti pod kojima je naposljetku preminuo.

2. ALOJZIJE STEPINAC – KRATAK ŽIVOTOPIS

Alojzije Stepinac rodio se u mjestu Brezarić 8. svibnja 1898. kao peto dijete roditelja Barbare i Josipa Stepinca.¹ Osnovnoškolsko obrazovanje započeo je u Brezariću, a završio u Krašiću. Daljnje školovanje stekao je pohađajući Klasičnu gimnaziju u gradu Zagrebu. Kada je dosegao punoljetnost, proglašen je sposobnim za vojno djelovanje te je u srpnju 1916. poslan u časničku školu, a nakon ne punih godinu dana, poslan je na talijansko bojište.²

Krajem Prvoga svjetskoga rata Stepinac je bio ranjen u nogu, a potom odveden u zarobljeništvo koje je proveo u nekoliko talijanskih logora, poput *Mestre* i *Ferrari* u sjevernoj Italiji te *Noceru* koji se nalazi u središnjoj regiji Umbriji. U prosincu 1918. nakon urgiranja predstavnika jugoslavenskoga odbora pušten je iz zatvora nakon čega je, tada već pri kraju rata, stupio u redove dragovoljačke legije. Osnivanje te vojne formacije inicirao je prethodno spomenuti Jugoslavenski odbor u izgnanstvu. Nakon određenog vremena, došao je do Vranja i Prištine da bi se konačno 1919. vratio u Hrvatsku.³

Mladi Stepinac prolazio je kroz razdoblje krize oko budućnosti. Stoga je na nagovor oca upisao Agronomski fakultet u Zagrebu kako bi pomagao ocu oko vođenja gospodarstva, no ubrzo je odustao shvativši da to nije njegov poziv. Njegov otac smatrao je da je vrijeme da se Stepinac oženi. Potaknut očevim razmišljanjem, Stepinac je slao pisma Mariji Horvat, kćeri svojeg osnovnoškolskog nastavnika. Iako su razmijenili mnogo pisama, s vremenom je pisao

¹ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac*, 16.

² SZABO, *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*, 4-7.

³ *Isto*, 7-8.

rjeđe. Zaključivši da više nije zainteresiran Marija mu je vratila prsten, a on ju je zamolio da uništi sva njegova pisma želeći joj sve najbolje u budućem životu.⁴

U razgovoru s velečasnim Josipom Lončarićem, ujedno i njegovim bivšim srednjoškolskim razrednikom, Stepinac je polako shvaćao da je svećenstvo njegov životni put kojim treba krenuti. Stepinac je na njegovu preporuku oputovao u Rim na Gregorijansko Sveučilište gdje je studirao teologiju i filozofiju sedam godina. Nakon završenog studija, zaređio se za svećenika u crkvi sv. Petra u Rimu 1930. godine.⁵

3. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1934.-1941.

Na njegovu molbu, dodijeljena mu je župa te mu je zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer 1931. povjerio službu biskupskog ceremonijala sa stanom. Njegova aktivna djelatnost vidljiva je činjenicom da je na Stepinčev poticaj dr. Bauer objavio okružnicu o osnivanju karitativnih udruga čiji je cilj bio savjetovati, nadzirati i promicati dobrotvorni rad, a uskoro je imenovan i predsjednikom. Jedna od njegovih mnogobrojnih početnih akcija bila je i otvaranje pučkih kuhinja.⁶

Godine 1932. nadbiskup Antun Bauer proslavio je svoj 80. rođendan. S obzirom na godine i sve lošije zdravstveno stanje, bilo je nužno potražiti njegova nasljednika. Od mnogobrojnih kandidata, dr. Bauer je bio mišljenja da je upravo Stepinac dostojan navedene dužnosti. Stoga je poslao pismo papi Piu XI u kojem je predložio Stepinca za njegova nasljednika. Usprkos činjenici da tada Stepinac nije dosegao kanoničku dob potrebnu za imenovanje biskupom, posjedovao je doktorat Gregorijanskog Sveučilišta što mu je išlo u prilog. U skladu s prijedlogom nadbiskupa Bauera 28. svibnja 1934. papa Pio XI proglasio je Alojzija

⁴ SZABO, *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*, 9.

⁵ *Isto*, 11-13.

⁶ *Isto*, 14-15.

Stepinca nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva. Samim time postao je i najmlađi biskup u svijetu.⁷

Od tog trenutka odlučio je ulagati u crkveno djelovanje, a veliku pažnju pridavao je organizaciji pod nazivom *Katolička akcija*. Tijekom 1939. u Vatikanu je predstavio svoj plan poboljšanja kojim je htio obilježiti postojanje veze Katoličke crkve u Hrvata i Svete Stolice.⁸ Organizacija je pod Stepinčevim nadzorom izdavala dnevne novine pod nazivom *Hrvatska straža* koji je obavještavao širu javnost o kulturnim događanjima u zemlji. Novine su između ostalog promicale karitativnu djelatnost i duhovnu obnovu.⁹

Vrijeme Stepinčeva povratka i djelovanja u domovini ujedno je bilo razdoblje burnih političkih događaja. Ubojstvo Stjepana Radića, uvođenje Šestosiječanjske diktature te svjetska ekonomska kriza samo su neki od praktičnih čimbenika koji su imali značajan utjecaj na opće stanje u zemlji. Odnosi između Kraljevine Jugoslavije i Svete Stolice nisu bili pravno regulirani, a neriješeno pitanje uspostave konkordata nije bilo povoljno za Katoličku crkvu te samim time i hrvatski narod u kraljevskoj Jugoslaviji.¹⁰

Uzrok navedenomu leži i u činjenici da je proglašenjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918. negirana hrvatska državnost i njen narod. Hrvatski državni sabor nikada nije odobrio „Adresu“ Narodnoga vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca. Unatoč tome, stvorena je nova država u kojoj je režim na razne načine osiguravao srpsku prevlast. Navedeno je bilo vidljivo prilikom usvajanja Vidovdanskog ustava proglašenog 1921. koji je donesen bez pristanka hrvatskih predstavnika. Položaj katolika u Jugoslaviji bio je u izrazito nepovoljnom položaju, od onoga koji su imali u prethodnoj državnoj zajednici.¹¹ Katolički vjernici bili su glavna meta napada i nasilja, a njihovo svećenstvo smatrano je jednim od glavnih neprijatelja nove državne vlasti.¹² U svome dnevniku Alojzije Stepinac vladajuću klasu nazivao je „masonerijom“ te „leglom korupcije i nemorala“ kojoj ne pripada mjesto u Jugoslaviji.¹³

⁷ SZABO, *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*, 17.

⁸ HARRIS, *Stepinac-njegov život i vrijeme*, 69-76.

⁹ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 72.

¹⁰ *Isto*, 64.

¹¹ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 307.

¹² GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 43-44.

¹³ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 311.

U srpnju 1934. prilikom osobne posjete kralju Aleksandru, nadbiskup je poručio kralju: „...ja nisam političar niti ću dopustiti mome svećenstvu baviti se stranačkom politikom, ali s druge strane tražiti ću potpuno poštovanje katoličkih prava.“ Ovom izjavom te mnogim drugim javnim propovijedima, Stepinac je ukazivao na sve nepravde počinjene prema katoličkim vjernicima.¹⁴

Godinu dana kasnije uputio je pismo predsjedniku jugoslavenske vlade Bogoljubu Jevtiću. Sadržaj teksta odnosio se na ometanje rada organizacije *Katoličke akcije*. U njemu je Stepinac decidirano naglasio kako „mira u ovoj državi biti ne će“ ukoliko vladajući ne promjene odnos prema katolicima. Politički vrh mu je u velikoj mjeri zamjerao bilo kakav oblik pismenog ili javnog suprotstavljanja. U srpnju 1935. prilikom ustoličenja senjsko-modruškoga biskupa Viktora Burića, nadbiskup je u svom govoru najstrože osudio teror jugoslavenskih žandara nad Hrvatima.¹⁵

Nakon atentata i smrti kralja Aleksandra Karađorđevića, knez Pavle Karađorđević preuzeo je glavnu političku ulogu u zemlji. Odnos nadbiskupa i kneza Karađorđevića može se djelomično rekonstruirati iz pisama koje je Stepinac pisao tijekom 1935. godine. Iako je nadbiskup nekoliko puta tražio bilateralan razgovor, do njega nikada nije došlo. U svojoj upornosti, nadbiskup je upozoravao jugoslavensku Vladu na sve nepravilnosti i niz zločina koji su se dogodili tijekom i nakon smrti Aleksandra.¹⁶

Pogoršanje odnosa između Katoličke crkve i Kraljevine Jugoslavije uslijedilo je odugovlačenjem i odbacivanjem ratifikacije konkordata. Iako su pregovori o sklapanju konkordata započeli 1925. jugoslavenska strana je godinama odgađala to pitanje s ciljem slabljenja opozicije. Usprkos tome, konkordat je potpisan 27. srpnja 1935. godine. U nizu počinjenih nepravdi nad Katoličkom crkvom, potrebno je naglasiti da hrvatskim biskupima nije bilo omogućeno sudjelovanje i raspravljanje o sadržaju konkordata. Predsjednik vlade Milan Stojadinović predložio je ratifikaciju u Narodnoj skupštini tek nakon pune dvije godine. U

¹⁴ GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 72-74.

¹⁵ SZABO, *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*, 20.

¹⁶ GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 78.

navedenom vremenskom razdoblju Stojadinović je htio politički stabilizirati državu, a time ujedno i primiriti nezadovoljstvo katolika te pridobiti naklonost Svete Stolice.¹⁷

Pokretanje postupka ratifikacije rezultiralo je pružanjem otpora od strane Srpske pravoslavne crkve (SPC). Naime, potpisivanjem konkordata Katolička Crkva u tadašnjoj Jugoslaviji dobila bi ravnopravniji položaj u odnosu na SPC. Takva situacija nije bila povoljna za srpske političare koji su imali drugačiju viziju uređenja države.¹⁸ Putem novinskih članaka tvrdilo se da je uspostavljanjem konkordata ugroženo srpstvo te sama državnost Kraljevine Jugoslavije.¹⁹ Nekoliko mjeseci kasnije Katolička crkva oglasila se povodom navedenog događaja. Tako je 8. listopada 1937. održana Biskupska konferencija Jugoslavije koja je izdala javno priopćenje u kojemu je istaknula kako „*Katolički episkopat drži da mu ne dopušta čast reagirati na uličnjačke napadaje koji su se očitovali u posljednje vrijeme protiv konačnoj ratifikaciji Konkordata.*“²⁰ Nemili događaji organizirani i podržani od strane SPC, predstavljali su dodatan povod jačanju postojećih hrvatskih nacionalnih stajališta.²¹

Unatoč tome što je konkordat izglasan u Narodnoj skupštini, on nikada nije bio ratificiran. Milan Stojadinović osigurao je svojim političkim djelovanjem da konkordat nikada ne stupi na snagu. Početkom svibnja 1938. održana je Biskupska konferencija u Zagrebu kojom je predsjedavao nadbiskup Stepinac. Zaključak konferencije ogledao se u donošenju deklaracije namijenjene katoličkom svećenstvu u kojoj su prosvjedovali protiv vladine odluke o odbacivanju uspostave konkordata. U deklaraciji su naveli probleme s kojima su se Katolička crkva i njeni vjernici suočavali od uspostave države.²²

Potaknut narušenom političkom i društvenom krizom, Stepinac je 23. lipnja u svojem osobnom dnevniku zapisao: „*Jugoslavija koju vode masoni nije ona Jugoslavija kakovu su željeli naši preci jer sada vlada nasilje i nepravda.*“ Stepinac je prema svemu sudeći tražio reformu Jugoslavije, državu u kojoj će Katolička crkva biti jednakopravna s ostalim vjerskim

¹⁷ GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 81.

¹⁸ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 65.

¹⁹ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 311.

²⁰ GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 82.

²¹ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 312.

²² GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 83.

zajednicama te uživati poštovanje. Osvrnuvši se na neuspjeli konkordat, nadbiskup je neprekidno upozoravao na tadašnje stanje represije u kojem se nalazio hrvatski narod.²³

Zbog postojeće situacije, Stepničevo prvo političko djelovanje bilo je zabilježeno 1938. na posljednjim prijeratnim izborima za Narodnu skupštinu. Izbori su se održali 11. prosinca 1938. kada je nadbiskup svoj glas dao opoziciji čiji je nositelj liste bio hrvatski pravnik i političar, Vladko Maček. Nedugo nakon, Beogradski radio je tijekom emitiranja iznio lažnu vijest, da je Alojzije Stepinac glasao za listu Jugoslavenske radikalne zajednice. Evidentno je kako se navedenom lažnom obavijesti pokušalo izazvati masovnije nezadovoljstvo vjernika Stepinčevim djelovanjem. Odmah po primitku vijesti nadbiskup je zatražio da se obustavi širenje lažnih informacija. Pet tjedana kasnije predsjednik ministarskog savjeta, Milan Stojadinović, osobno je demantirao spomenutu dezinformaciju.²⁴

Katolička crkva i njeni vjernici u Kraljevini Jugoslaviji nalazili su se pod represijom vladina režima. Unatoč Stepinčevoj borbi za pravednost situacija je postajala sve teža. Politički vrh tražio je svaku pogrešku koja bi im poslužila kao opravdanje za klevetanje i nasilje. Primjer takve politike bio je vidljiv prilikom Stepinčeva hodočašćenja u Mariju Bistricu 1934. kada je nekoliko hodočasnika nosilo hrvatsku zastavu, što je bio dovoljan čin za optužbu „isticanja hrvatstva“. Stepinac je jednom prilikom istaknuo da nije pravedno kažnjavati zbog takva djela, dokle god „Srpska pravoslavna crkva vija slobodno srpsku zastavu“.²⁵

Stepinčev zagovor za pomaganje bio je vidljiv i prije Drugog svjetskog rata. Zbog praktične provedbe rasnih zakona „za očuvanje rase“ u Njemačkoj i Austriji, Židovi su morali napustiti svoj dom. Tom prilikom je nadbiskup Stepinac uputio pismo Prvostolnom kaptolu zagrebačkom za pružanje pomoći izbjeglicama. Povodom toga, Stepinac je u Zagrebu 31. prosinca 1938. osnovao *Akciju za pomoć izbjeglim Židovima*. Nekoliko tjedana kasnije poslao je pismo vjernicima u kojem je tražio financijsku i liječničku pomoć obrazlažući da je „kršćanska dužnost da pomognemo“.²⁶

Dana 26. kolovoza 1939. bio je sklopljen tzv. sporazum Cvetković – Maček kojim je proglašena Banovina Hrvatska u svojstvu većinske hrvatske jedinice unutar Kraljevine

²³ SZABO, *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*, 26.

²⁴ HORVAT, *Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 66.

²⁵ GABELICA, *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 79.

²⁶ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 31.

Jugoslavije. Nastala je kao rezultat rješavanja hrvatskog pitanja i opstanka jugoslavenske države u kontekstu narušenih političkih odnosa u Europi i ostatku svijeta.²⁷ Sporazum je bio od iznimnog značaja za hrvatski narod jer je njime bila zajamčena određena vrsta autonomije hrvatskom narodu unutar Jugoslavije. Usprkos tome, hrvatski političari smatrali su Banovinu tek privremenim rješenjem u procesu temeljitije rekonstrukcije preuređenja Kraljevine Jugoslavije.²⁸

Kraljevina Jugoslavija je 25. ožujka 1941. pristupila Trojnom paktu, vojnom savezu fašističkih država između Italije, Njemačke i Japana kojom su se obvezale na međusobnu suradnju i pomaganje tijekom rata. Svrgnuto je kraljevsko namjesništvo, a Petar II. Karađorđević proglašen je punoljetnim pa je uspostavljena nova vlast u Jugoslaviji pod vodstvom Dušana Simovića. Takav politički preokret nije odgovarao njemačkom političaru i vođi Nationalsocijalističke njemačke radničke stranke, Adolfu Hitleru, koji je bez najave izdao naredbu za napad na Jugoslaviju. Tako je 6. travnja 1941. počeo kratkotrajni „Travanjski rat“ koji je trajao do kapitulacije jugoslavenske vojske 17. travnja 1941. godine.²⁹

4. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1941.-1945.

U trenutcima još uvijek aktivnih borbi u Jugoslaviji, u Zagrebu je 10. travnja proglašena Nezavisna Država Hrvatska (NDH).³⁰ Uvođenjem diktature, 1929. Pavelić je otišao u emigraciju. Godinu dana nakon započeo je osnivanje i ustrojavanje revolucionarne organizacije “Ustaša – Hrvatska revolucionarna organizacija”. Cilj te organizacije bilo je borba protiv Kraljevine Jugoslavije zbog stvaranja preduvjeta za samostalnost hrvatskoga naroda i države.³¹ S tim ciljem, u Mađarskoj i Italiji osnivani su vojni logori u kojima su se pripadnici ustaškog pokreta obučavali za borbu.³²

²⁷ ALEXANDER, *Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca*, 47.

²⁸ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 31-32.

²⁹ *Isto*, 35.

³⁰ HORVAT, *Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 79.

³¹ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 271.

³² GABELICA, *Alojzije Stepinac i hrvatska država*, 28.

Od početka djelovanja NDH je bila nesamostalna država ovisno o interesima nacističke Njemačke i fašističke Italije. Čelno mjesto NDH najprije je ponuđeno Vladku Mačeku no on je zauzeo politiku čekanja, odnosno htio je sačuvati teško stečenu Banovinu Hrvatsku i pričekati pomoć Zapadne diplomacije. Stoga je odluka za imenovanje pripala Anti Paveliću.³³ Ubrzo nakon proglašenja nove države uslijedili su rasni i represivni zakoni usmjereni protiv Židova, Roma, Srba, ali i Hrvata i Muslimana koji su se protivili mjerama. Nadbiskup Stepinac je upozorio na opasnost ukoliko će ustaški režim primjenjivati nacističke zakone, govoreći „*da od ateističke Njemačke ne treba očekivati slobodnu Hrvatsku*“.³⁴

Nadbiskup Stepinac posjetio je Slavka Kvaternika, a ubrzo i Pavelića kako bi iskazao dobru volju oko procesa uspostave ove države, što je bio običaj i protokol primjeren za nadbiskupa Katoličke crkve u Hrvatskoj. Stepinac nije skrivao početno oduševljenje uspostavom NDH. Unatoč tome, nedugo zatim u javnom govoru upozorio je Hrvatski državni sabor na donošenje neljudskih i nemoralnih zakona. Potkraj travnja 1941. u upućenoj poslanici svećenstvu naglasio je „*da se zauzme za izgradnju mlade hrvatske države utemeljene na strahu Božjem... Mi vjerujemo i očekujemo da će se Crkva u uskrsnoj državi Hrvatskoj moći u punoj slobodi naviještati neoborive principe vječne istine i Pravde*“.³⁵ Iz navedenog citata jasno proizlazi kako je Stepinac odobravao uspostavu NDH, ali ne i bez jasnih kritika na djelovanje njezinih ključnih predstavnika. Stepinac nikada nije prihvaćao rasne zakone o čemu je javno propovijedao pritom osuđujući svaki politički čin koji ih je podržavao. Njegove kritike nisu naišle na odobravanje državnog vrha NDH, koji ga je radi toga pokušavao nekoliko puta smijeniti.³⁶ Prvo protestno pismo protiv donošenja rasističkih zakona Stepinac je 23. travnja 1941. uputio tadašnjem ministru unutarnjih poslova NDH, dr. Andriji Artukoviću.³⁷

Mjesec dana kasnije, Stepinac je zbog informacija o progonu Srba uputio pismo samom Anti Paveliću kojega je izvijestio kako „*Ovaj čas primio sam vijest, da su ustaše u Glini postrijeljali bez suda i istrage 260 Srba... Smatram ipak svojom dužnošću, da kao katolički biskup podignem svoj glas i kažem, da ovo po katoličkom moralu nije dozvoljeno. Molim Vas da poduzmete najhitnije mjere, na cijelom teritoriju Nezavisne Hrvatske Države, da se ne ubije*

³³ HORVAT, *Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava*, 79-82.

³⁴ *Isto*, 79.

³⁵ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 36.

³⁶ VOJINOVIĆ, *Nije sramota biti Hrvat, ali je peh*, 87.

³⁷ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 37.

nijedan Srbin, ako mu se ne dokaže krivnja radi koje je zaslužio smrt“.³⁸ Navedeni citat jasno pokazuje kako je nadbiskup Stepinac jasno ukorio postupanje vlasti prema pravoslavnom stanovništvu.³⁹

Alojzije Stepinac imao je izniman utjecaj u pružanju otpora genocidnoj politici koju su provodili vladajući. Jedna od početnih odredbi protiv Židova, objavljena je svega osam dana nakon uspostave NDH, a njome su proglašeni ništavnim poslovi između Židova te Židova i trećih osoba. Zbog deportacija Židova u „radne logore“, nadbiskup je reagirao novim u nizu dopisa upućenih Paveliću u srpnju 1941. godine. U njemu se osvrnuo na nehuman pristup prema progonjenima: „Slobodan sam kao nadbiskup i zastupnik katoličke crkve skrenuti Vašu pažnju na neke pojave koje me bolno diraju (...). Uvjeren sam da se ove pojave dešavaju bez Vašeg znanja, a da će se jedva tko naći koji će imati smjelosti, da Vas na njih upozori (...). Ne čovječno i okrutno se postupa s nearijevcima prigodom deportiranja u sabirne logore (...) nisu izuzeta ni djeca, ni starci ni bolesnici (...). Mjere bi se mogle provoditi, a da postignu potpuni učinak, na humani i obzirniji način, tako da se u čovjeku zaista gleda čovjeka i sliku Božju, osobito da se pokaže ljudski i kršćanski obzir slabim starcima i staricama.“⁴⁰

Svoju nesebičnost iskazao je kada se na zamolbu *Židovske bogoštovne općine* 13. travnja 1942. osobno zauzeo i pomogao u premještaju 50 djece u Tursku. Pozivao je građanstvo da se odazovu i pomognu u sakupljanju pomoći ratnim stradalnicima.⁴¹ Obratio se i kardinalu Luigi Maglioneu te zamolio za pomoć pri zbrinjavanju 200 židovske djece.⁴² Njegovu pomoć zatražio je poljski svećenik Alois Dydek u srpnju 1941. godine. Tom prilikom, nadbiskup je smjestio 303 izbjeglice iz Poljske, a u njihovu zbrinjavanju pomogao mu je i poljski svećenik Sigismund Majchrzak koji je tome kasnije svjedočio.⁴³ Zalagao se za pružanje liječničke skrbi i stvaranju humanijih uvjeta u koncentracijskim logorima.⁴⁴ Od mnogobrojnih intervencija koje je uputio ustaškoj vlasti, tek manji broj bio je odobren, a često je bio predmet ismijavanja i omalovažavanja. Unatoč tome, Stepinac je bio čovjek nepokolebljivog duha koji je djelovao u

³⁸ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 37.

³⁹ BATELJA, ur. *Javna osuda rasne ideologije*, 442.

⁴⁰ KEVO, ur. *Uloga Stepinca u spašavanju srpske i židovske djece*, 337.

⁴¹ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 109-116.

⁴² HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 106.

⁴³ AKMADŽA, *Stepinac riječju i djelom*, 39.

⁴⁴ HARRIS, *Stepinac – njegov život i vrijeme*, 156.

skladu svojih mogućnosti. U teškim ratnim i političkim okolnostima vodio je brigu o svim ljudima bez obzira na rasu i vjeroispovijest.

Niz javnih nastupa u kojima je osuđivao rasnu ideologiju nastavio je tokom ljetnih mjeseci 1941. godine. Tako je u propovijedi u Mariji Bistrici 13. srpnja 1941. rekao kako „*kršćanin ne smije osvećivati svome bližnjemu, jer je kao i on dijete Božje, te ne smije prevariti bližnjega svoga ili ga oštetiti na imetku ili časti.*“ U propovijedi od 21. lipnja 1942. isticao je poštivanje dostojanstva svake osobe: „*Ako se misli da svaki može raditi što ga je volja, i da nema nikakvih granica, što se smije, a što se nasmije nasuprot bližnjega, onda je to jedna teška zabluda*“. Dana 14. ožujka 1943. prilikom godišnjice ustoličenja pape Pija XII u zagrebačkoj katedrali održao je sljedeći govor: „*Bez sumnje je jedna od najtežih zabluda našega vremena, da je vrijednost ljudske osobe spala na ništa (...). Svaki dakle čovjek, bez obzira kojoj rasi ili naciji pripadao, bez obzira da li je svršio sveučilište u kojem kulturnom središtu Europe ili ide u lov za hranom u prašumama Afrike, svaki od njih jednako nosi u sebi pečat Boga Stvoritelja i imade svoja neotuđiva prava, kojih mu ne smije oteti ili ograničiti samovoljno nijedna ljudska vlast. Svaki od njih ima pravo na tjelesni život, ima pravo na duševni život, ima pravo na brak, ima pravo na religiozni odgoj, ima pravo na upotrebu materijalnih dobara, u koliko se to ne kosi s pravednim zakonima, koji štite interese čitave zajednice, ima toliko drugih prava. I svaka povreda tih prava ljudske osobe ne može a da ne urodi lošim posljedicama*“.⁴⁵

Jedna od tema o kojoj se vode brojne polemike u današnjici vezana je uz vjerske prijelaze. Ovaj segment postao je vrlo važan pri sastavljanju sadržaja optužnice na montiranom sudskom procesu 1946. godine. Naime, *Zakonska odredba o prijelazu iz jedne vjere u drugu* donijeta je 3. svibnja 1941. po uputama dr. Mile Budaka.⁴⁶ Zakon je sadržavao dva članka u kojem je glasilo da se „*ukidaju svi dosadašnji zakonski propisi o načinu prijelaza s jedne vjere na drugu*“ i da „*za prijelaz u drugu vjeru je potrebna valjana prijava s nadležnim vlastima o nakani prijelaza*“.⁴⁷ Tim zakonom stanovnicima pravoslavne vjeroispovijesti dali su izbor; napustiti NDH ili konvertirati u katoličku vjeroispovijest.⁴⁸ Katolička crkva oglasila se povodom zakona,

⁴⁵ BATELJA, ur. *Javna osuda rasne ideologije*, 442-443.

⁴⁶ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 252.

⁴⁷ KRIŠTO, ur. *Vjerski prijelazi*, 272.

⁴⁸ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 252.

8. svibnja izdajući okružnicu. Okružnica je jasno odbila sadržaj navedenoga zakona, tumačeći kako prijelaz iz jedne vjere u drugu mora biti isključivo slobodna volje osobe, a ne prisila.⁴⁹

Naime, bilo kakav oblik prisilnih masovnih prijelaza nije bio u skladu s naukom Katoličke crkve niti je svećenstvo bilo suglasno s istim. Katolička hijerarhija smatrala je da pitanje vjerskih prijelaza pripada isključivo crkvenoj domeni.⁵⁰ Shodno tome, nadbiskup je 16. lipnja uputio pismo predsjedniku Zakonodavnog povjerenstva dr. Milovanu Žaniću u kojem je negodovao oko zakonskih odredbi vezanih za mogućnosti vjerskih prijelaza. Dokument ima izniman značaj jer se s njime potvrđuje da je državna vlast samostalno donijela i provodila zakonske odredbe bez pristanka i udjela Katoličke crkve.⁵¹ Stepinac je procese prelazaka očito smatrao nužnima isključivo zbog spašavanja ljudskih života: „*Kada dođu k vama osobe židovske ili pravoslavne vjeroispovijesti, koje se nalaze u smrtnoj opasnosti, pa žele konvertirati na katolicizam, primite ih, da spasite ljudske živote.*”⁵² Posebnu pozornost Stepinac je posvetio i mješovitim brakovima. Krajem svibnja 1941. uputio je zamolbu ministru Artukoviću u kojem je tražio zaštitu brakova sklopljenih između nearijevaca i arijevaca.⁵³ Kada je ustaški režim izdao naređenje da se svi Židovi moraju javiti mjesnim vlastima, Stepinac je zadobio mnoštvo pisama žena iz mješovitih brakova čiji su muževi bili uhićeni i odvedeni u logore. Odmah je pokrenuo akciju spašavanja te zamolio Svetu Stolicu za pomoć u teškim trenucima.⁵⁴

Tijekom borbenih djelovanja njemačke vojske i partizana na Kozari 1942. osnovana je organizacija *Dječja akcija* namijenjena spašavanju djece iz ratom zahvaćenih područja i zbirnih mjesta gdje su bila skupljanja djeca koja su ostala bez roditelja, posebice djece srpskog podrijetla i partizana. Pokretači humanitarne akcije bili su Diana Budisavljević, žena uglednog doktora Julija Budisavljevića te Marko Vidaković, hrvatski arhitekt. Diana Budisavljević bila je žena koja je imala snažnu volju posvetiti svoj život zbrinjavanju potrebitih, no nije mogla samostalno djelovati. Stoga se 3. prosinca 1942. obratila nadbiskupu Stepincu u nadi da će svojim apelom moći utjecati na odluku vlade NDH. Iako svjestan činjenice da postoji vrlo mala mogućnost za uspješno djelovanje, obećao joj je da će se zauzeti za njenu akciju uvrstivši ju u *Karitas*. U tu

⁴⁹ KRIŠTO, *Sukob simbola: politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, 173.

⁵⁰ *Isto*, 174-175.

⁵¹ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 260.

⁵² MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 321.

⁵³ SZABO, *Alojzije Stepinac hrvatski velikan*, 41.

⁵⁴ “Ustaški režim Stepinca je smatrao ljubiteljem Židova“.

svrhu Stepinac je s Budisavljević održao nekoliko sastanaka kako bi kako bi razmijenili informacije o napredovanju akcije.⁵⁵

Ministarstvo Udružbe – Odjel za društveno osiguranje, zaštitu i skrb NDH izdalo je Diani Budisavljević dopuštenje za premještanje maloljetne djece iz zbirnih okupljališta djece u Loboru i Gornjoj Rijeci u državnu zaštitu u Zagrebu. Nedugo nakon, Ministarstvo ustaškog redarstva NDH odobrilo je slanje odjeće i hrane za djecu u sabirne logore. Godine 1943. Diana Budisavljević i Marko Vidaković ponovo su zatražili pomoć od nadbiskupa u dobivanju dozvole za pomoć djeci. U studenom iste godine Stepinac ih je obavijestio da je u pregovorima s ministrom gospodarstva i partizanima, omogućio dopremanje potrebnih namirnica za ratnu siročad.⁵⁶ Budisavljević i Vidaković okončali su suradnju do kraja travnja 1944. godine. Dr. Marko Vidaković usmjerio je akciju spašavanja prema odraslima, dok je Diana Budisavljević nastavila zbrinjavati djecu.⁵⁷

Neosporna je činjenica da je Diana Budisavljević svojom humanitarnom organizacijom uvelike doprinijela pomaganju potrebitima no potrebno je istaknuti da ona u većini ne bi bila ostvarena bez pomoći nadbiskupa Stepinca. Podaci sakupljeni u dokumentaciji Diane Budisavljević i Marka Vidakovića dokazuju da je uz pomoć katoličkih organizacija tijekom Drugog svjetskog rata spašeno 27.215 djece.⁵⁸

4.1. ALOJZIJE STEPINAC U DOKUMENTIMA GESTAPA

Geheime Staatspolizei (GESTAPO) naziv je za tajnu državnu policiju koja je djelovala u razdoblju 1933.-1945. na području Trećeg Reicha i okupiranih zemalja pod vlašću vođe Adolfa Hitlera. Ideologija koju su zastupali nacionalsocijalisti zasnivala se na ideji o arijevskej nadmoći nad ostalim rasama. U knjizi *Mein Kampf* zabilježena su načela nacističke ideologije. Hitler je zastupao ideju da je Židove potrebno u potpunosti iskorijeniti iz Europe pa i svijeta. Jedna od

⁵⁵ BATELJA, *Rivelijska zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 336, 438.

⁵⁶ *Isto*, 335-338.

⁵⁷ *Isto*, 338.

⁵⁸ *Isto*, 349.

prvih uredbi bili su *Nunberški zakoni* čime se htjela „sačuvati germanska krv i čast“ od Židova. Od masovnog progonstva nisu bili izuzeti ni ostale rase poput crnaca ili Roma, no najomraženiju skupinu predstavljali su Židovi. Konačno rješenje uvidjeli su u etničkom čišćenju. Koristili su više metoda, poput masovnih ubojstava, izgladnjivanja i prisilnog rada u raznim logorima. Rasna politika dovela je do strahovitih zločina u razdoblju Drugog svjetskog rata. S obzirom na činjenicu da je NDH uspostavljena uz veliku pomoć nacističke Njemačke, svi rasni zakoni bili su provedeni upravo i u Hrvatskoj.⁵⁹

Odlučno protivljenje masovnim zločinima izrazio je Alojzije Stepinac. Zbog svojih javnih kritika našao se na meti nacističke i ustaške vlasti. U dokumentu napisanom od nacističke organizacije *Reichssicherheitshauptamt* (RSHA), Alojzije Stepinac je bio opisan kao „izrazito protunacistički orijentirana“ osoba. U istom dokumentu navodi se da je osnovao *Komitet za pomoć izbjeglicama* Židova kojem je GESTAPO pri dolasku zabranio djelovanje. Slijedom optužbi, teretilo ga se za surađivanje s britanskom i francuskom obavještajnom službom kako bi im prenio sve važne informacije. Protuizvještajna služba GESTAPA pomno je pratila njegovo djelovanje i u dokumentima ga je oslovila protivnikom nacizma te navela da je vrh Katoličke crkve bio izrazito „anglofilski orijentiran“. Uz navedeno, tijekom godina su prikupljali dokaze o protunjemačkom djelovanju na temelju kojih bi se stvorili uvjeti za „opravdano“ proganjanje crkvenih neistomišljenika.⁶⁰

Nadbiskup Stepinac bio je pod konstantnom prismotrom pripadnika tajne policije koje su redovito bilježile njegove javne propovijedi. Prema postojećem dokumentu iz 1943. vidljiv je zapis koji ukazuje na nadbiskupovu intervenciju spašavanja mješovitih brakova: „*Ovo izvješće još nije provjereno, ali s obzirom da se zna da je nadbiskup Stepinac veliki prijatelj Židova, to se može pretpostaviti da se umiješao u njihovu korist*“. Nacističke vlasti htjele su stvoriti podjelu među katoličkim svećenstvom pa se Alojzije Stepinac proglašavao u javnosti pristašom kralja Aleksandra i Kraljevine Jugoslavije.⁶¹

U dokumentima III. odjela *Einsatzgruppe* (Egr – postrojbe koje su djelovale na okupiranim područjima, a činili su ih pripadnici RSHA) često se o Stepincu pisala ne istina. U jednom izvješću zabilježeno je da je nadbiskup bio u zaštiti Beograda, a iznose se i netočni

⁵⁹ MERZIĆ, „Rasizam u Njemačkoj između dva svjetska rata”, 97-99.

⁶⁰ AKRAP, *Kardinal Stepinac u dokumentima GESTAPA i OZN-e*, 21-25.

⁶¹ *Isto*, 26-36.

navodi o njegovu udjelu za vrijeme Prvog svjetskog rata. U daljnjem izvješću govorilo se o Stepincu kao o osobi koja je bila projugoslavenski orijentirana: „*Zbog rezerviranog držanja prema svojoj okolini i uopće uslijed njegovog rezerviranog karaktera on nije naročito popularan kod naroda. Ali kod umstvene elite Zagreba, kod pravoslavaca i kod omladine on uživa najveći ugled*“. Nacistički i ustaški vrh nije blagonaklono gledao na djelovanje Crkve i Alojzija Stepinca.⁶²

Alojzije Stepinac bio je predmet konstantnih promatranja i istraga represivnih organa nacističke, ustaške i fašističke vlasti. U totalitarnom razdoblju u kojem je djelovao, predstavljao je smetnju vodećoj vlasti. Odstupao je od politike koju su zastupali Hitler, Mussolini i Pavelić pa je samim time bio izložen represiji i pritiscima sustava vlasti u NDH.

4.2. SVJEDOČANSTVA I PROPOVIJEDI

Lik i djelovanje Alojzija Stepinca drugačije je prikazano u hrvatskoj i srpskoj historiografiji. Srpska pravoslavna crkva i Srbi njegova djela ne smatraju plemenitima već ga se prikazuje kao ratnog zločinca dok je za Hrvate i Katoličku crkvu, Stepinac simbol mučeništva i dobrote. Često pri pisanju radova autori izostavljaju i namjerno prešućuju bitne čimbenike te na taj način stvaraju drugačiju „sliku“ o njemu koja je kreirana dugi niz godina pod utjecajem različitih političkih režima. Usprkos tome, u današnjici postoji mnogo ljudi koji su svojim svjedočanstvima dokazali da je Stepinac bio žrtva totalitarnih sustava za vrijeme njegova djelovanja.⁶³ Od mnogobrojnih svjedočanstava koji dokazuju njegovu požrtvovnost, u ovom radu će biti istaknuto nekoliko primjera. Priznanje i zahvalu za zaštitu progonjenih (posebice Židova i pravoslavaca) prije i tijekom Drugoga svjetskoga rata uputili su Predstavništvo izbjeglica u Crikvenici, židovski činovnik dr. Weltmann koji je 1943. uputio promemoriju mons. Angelu Roncalliu da je Alojzije Stepinac zaista učinio sve što je mogao kako bi pomogao. Priznanje su odali i predstavnik Karitasa u Rimu, Ivica Elijaš. Zatim predsjednik američkih Židova Louis S.

⁶² AKRAP, *Kardinal Stepinac u dokumentima GESTAPA i OZN-e*, 42-47.

⁶³ BATELJA, *Euharistijska evangelizacija nadbiskupa Alojzija Stepinca*, 19.

Breier, Mihael Montiljo (predsjednik Hrvatsko-izraelskog društva), dr. Ivan Šalić, inače nadbiskupov tajnik, dr. Jure Krišto i mnogi ostali.⁶⁴

Budući da postoji obilje dokumentiranih svjedočanstava, zaista je nemoguće navesti sve. Stoga će se u ovom radu izdvojiti poneke, koji mogu poslužiti kao dokaz njegova velikodušnog djelovanja. Prof. Luka Perinić u svjedočanstvu od 4. svibnja 1993. navodi da je Alojzije Stepinac zbrinuo siročad u Humu na Sutli te je iznio podatak o broju ljudi kojima je pružao utočište, posebice Slovencima, svećenstvu i ostalima koji su bili protjerani iz svojih domova. Mons. Nikola Borić u svjedočanstvu od 5. srpnja 1979. iznosi da se njegova borba i ustrajnost protiv rasističkih zakona najbolje ogleda u činjenici da je zbog svojih propovijedi, nadbiskup dobivao prijetnje smrću, no ni to ga nije obeshrabrilo. Tijekom Drugoga svjetskoga rata izdao je naređenje svim župama u Zagrebačkoj nadbiskupiji da sakupe hranu i šalju ju u osiromašene dijelove Hrvatske.⁶⁵

Zahvalu je uputila i Terezija Škringer, vrlo poznata u Zagrebačkoj nadbiskupiji i Karitasu. Intervencijom nadbiskupa Stepinca, spašen joj je bio život dva puta. Tako je u prosincu 1938. nadbiskup oformio odbor *Akciju za pripomoć izbjeglicama* u kojoj je gđa Škringer vršila funkciju tajnice. Dana 15. travnja 1941. odvedena je u zatvor u Graz gdje joj je bila izrečena smrtna kazna. Zagovorom nadbiskupa oslobođena je i dobila dozvolu za boravak u gradu Zagrebu. Godinu dana nakon, GESTAPO je uputio nalog za njeno uhićenje i otpremanje u logor Osviencin. Uz pomoć Alojzija Stepinca, izdana joj je domovnica čime su nacističke vlasti bile spriječene internirati ju.⁶⁶

Dokaz o spašavanju srpskih stradalnika očituje se u zahvalnici upućenoj od strane seljaka pravoslavne vjeroispovijesti. Godine 1942., odvjetnik dr. Josip Jedlovski napisao je nadbiskupu Stepincu pismo u kojem je tražio pomoć za pomilovanje troje seljaka osuđenih na smrt. Nadbiskup je intervenirao isti dan i na njegovu zahvalu, pošteđena su još tri života, a osuđenici su bili upućeni na izdržavanje kazne u tamnici.⁶⁷

Stepinac je tijekom vladavine NDH javno kritizirao totalitarne sustave. Smatrao je da je njegova dužnost suprotstaviti se vladajućima te u teškim vremenima koje su se često činile

⁶⁴ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 130-134.

⁶⁵ "Svjedočanstvo mons. Nikole Borića, dano 5. srpnja 1979."

⁶⁶ „Zahvala Terezije Škringer Stepincu što joj je njegovom intervencijom dva puta pošteđen život“.

⁶⁷ "Zahvala pravoslavaca nadbiskupu Stepincu za puštanje iz zatvora".

bezizlaznima, pružiti utjehu i oslonac svima potrebitima. Tako su za vrijeme njemačke okupacije Slovenije mnoge obitelji bile primorane otići iz svojih domova. *Karitas* je tom prilikom pružio pomoć unesrećenim obiteljima. Drago Oberžan svjedočio je svojom izjavom od 20. rujna 1945. da je uz pomoć pomoćnika ministra u ratu, ujedno i tajnika središnjeg odbora *Karitasa*, Cika Milostislava osnovao tajni fond za kojeg je osim njih dvoje, znao i Alojzije Stepinac. Iz fonda su razdijelili slovenskim izbjeglicama svotu od 5,700 kn. *Karitas* je novčanu pomoć pružio i slovenskim izbjeglicama koji su se nalazili u sabirnom logoru u Banja Luci. Na njihovu molbu Predsjedništvo biskupskih konferencija, 2. listopada 1943. uputilo je iz centralnog fonda taksenih maraka iznos od 50,000 kn.⁶⁸

Nadbiskupove propovijedi uistinu su bile dokaz njegove ljubavi prema svim narodnostima. Na dan svetkovine sv. Vlaha u veljači 1941. kazao je: „*U katoličkoj nauci u Kristovom evanđelju na koje je on položio život sv. Vlaho, primali su svoju inspiraciju veliku pjesnici, učenjaci itd. Nalazili su svoju utjehu i zadovoljstvo duše marni poljodjelci i obrtnici. Ta se istina neda oboriti praznim frazama sadašnjice ni nadoknaditi mizernim ljudskim reformama. To je potrebno istaknuti baš danas kada se u mjesto simbola kristovog križa, simbola ljubavi i žrtve nastoji postaviti simbol krutog materijalizma*“.⁶⁹

Svoje misli o jednakosti svih ljudi izrekao je u govoru 1943.: „*Svi bez razlike, stanovali na sjevernom ili južnom polu, bili oni bijele ili crne kože, bili azijske ili neazijske rase, bili visoke obrazbe ili nepismeni, imadu jednu te istu ljudsku narav, koja je složena od tijela i besmrtno duše. Svi imadu zajedničko obitavalište na zemlji. Svi imadu jedan te isti nadnaravni cilj, a to je Bog, vječna sreća svakoga ljudskog srca. Ljudski je rod zapravo jedna velika Božja obitelj*...“⁷⁰

Jednu od uistinu najznačajnijih govora, nadbiskup je kazao u listopadu 1943. godine. U njoj je snažno osudio zlodjela koje je počinio ustaški režim, što je uvelike zasmetalo ustaškoj vlasti: „*Onima, koji Crkvu optužuju da je filokomunistička i neobjektivna odgovaramo... Ti isti koji nam to predbacuju bolje bi možda učinili da pokucaju na vrata svoje savjesti i da si postave pitanje: Nije li možda istina, da veliki dio onih, koji se sakrivaju po šumama – sakriveni su tamo ne zato, što bi bili uvjereni o istinitosti komunizma, nego vrlo često iz očaja, zbog brutalnih metoda neodgovornih lica, koji misle, da mogu raditi sve što hoće ne poštujući ni ljudskih ni*

⁶⁸ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 14, „Prepiska A. Stepinca s Pavelićem“, Zagreb, 2.10.1943., str. 9.

⁶⁹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 16, „Govori i propovijedi dr. A. Stepinca“, Zagreb, 6.2.1941., str. 1.

⁷⁰ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti*, 238.

*Božjih zakona! Sistem ubijanja stotina taoca za jedan zločin, kojemu se ne može naći krivac, je poganski sistem, koje nije nikad donio niti može donijeti dobra ploda, jer je apsolutno sigurno da ako se hoće držati red takvim mjerama, mnogi od njih, koji su dosad slušali Crkvu i ako izloženi teroru, osjetit će prisiljenima, da na koncu traže spas u šumi“.*⁷¹

Na temelju prethodno iznesenih svjedočanstava može se zaključiti da je nadbiskup kao predstavnik Katoličke crkve u Hrvata uistinu bio branitelj ljudskih prava. Neosporna je činjenica da je njegovim zalaganjem spašeno više tisuća života. Navedena svjedočanstva pokazatelj su ljubavi koju je propovijedanjem i naukom dijelio sa svim vjernicima.⁷²

5. DJELOVANJE ALOJZIJA STEPINCA U RAZDOBLJU 1945.-1960.

Kraj Drugog svjetskog rata donio je niz znakovitih promjena na svjetskoj političkoj sceni. Dotadašnja moćna Njemačka povlačila je svoje snage s područja Balkana, a partizanske snage postepeno su osvajale sve više područja te su nastali sporazumi između predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a) Josipa Broza Tita i istaknutog predsjednika Kraljevske Jugoslavenske vlade, Ivana Šubašića. U nadi za pronalaskom zajedničkog rješenja oko uređenja buduće države, bio je potpisan *Viški sporazum* 16. lipnja 1944. a nedugo nakon, nastao je *Beogradski sporazum*, 1. studenog 1944. godine. Potpisnici su se obvezali da kralj Petar II Karađorđević nema pravo povratka u državu dok narod ne odluči drugačije, a njegovu funkciju obnašalo je Kraljevsko namjesništvo. Sporazumom Tito – Šubašić, Josip Broz osigurao je savezničku potporu, a sva dana obećanja kraljevskoj vladi otišla su u zaborav pri konačnom preuzimanju vlasti.⁷³

Kralj je početkom ožujka 1945. imenovao Regentsko vijeće, postavio Josipa Broza Tita za premijera, a Ivanu Šubašiću povjerio je funkciju ministra vanjskih poslova. Njemačke snage predale su se kod Staljingrada, a ubrzo je uslijedilo povlačenje oružanih snaga NDH (ustaša i

⁷¹ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti*, 239.

⁷² NIKOLIĆ, ur. *Stepinac mu je ime*, 237.

⁷³ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac – mučenik za ljudska prava*, 117.

domobrana) te više tisuća civila koji su krenuli putem Slovenije. Kada su stigli u Rogašku Slatinu, Ante Pavelić izdao je naređenje vojsci i civilima da se predaju savezničkim britanskim vojnim snagama. Masu civila zaustavili su Britanci kod Bleiburga gdje im je bilo rečeno da se moraju predati partizanskim snagama. Ono što je uslijedilo ostalo je zapamćeno u povijesti kao jedan od najtragičnijih događaja. *Bleiburška tragedija* ili *Križni put* nazivi su za ratni zločin izvršen od strane Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, tada već ujedinjene u Jugoslavensku narodnu armiju. Nakon predaje je uslijedio prisilan povratak civila u Jugoslaviju. Početna likvidiranja izvršena su oko Dravograda i Maribora dok su preostali preživjeli poslani na tzv. *marš smrti* u različite logore u Jugoslaviji u koje velika većina nikada nije pristigla. Brojna tijela ratnih zarobljenika kasnije su pronađena u pećinama, jamama i tenkovskim rovovima.⁷⁴

Uspostavom komunističke države uslijedilo je niz progona usmjerenih prvenstveno prema neistomišljenicima i Crkvi. Iz tog razloga se 24. ožujka 1945. u Zagrebu pod predsjedanjem nadbiskupa Alojzija Stepinca održala Biskupska konferencija. Zaključak konferencije rezultirao je poslanicom u kojoj se kritiziralo i osuđivalo ubojstvo i nasilje nad nevinim katoličkim svećenstvom i vjernicima od strane partizanskog pokreta. Navedenom poslanicom htjela se obratiti pozornost i na optužbe uperene u pogledu djelovanja Katoličke crkve tijekom Drugog svjetskog rata. U poslanici je stajalo da su hrvatski biskupi zajednički digli glas protiv nasilja te se zauzimali za sve nevine ljude bez obzira na narodnost i vjeroispovijest. Komuniste su nazvali „neprijateljima Katoličke crkve“ i demantirali laži koje je komunistička propaganda širila. Posebice se navedeno odnosi na tvrdnju da su hrvatski katolički svećenici i biskupi ratni zločinci. Pozvali su se i na antikomunističku encikliku pape Pia XI pod nazivom *Divini Redemptoris* objavljenu 1937. u kojoj je Sveta Stolica upozoravala na opasnost od ateističkog komunizma i posljedice koje bi mogle uslijediti njihovim djelovanjem.⁷⁵

Nakon raspada NDH gotovo sav ustaški vrh je emigrirao. Stepinac je također bio u mogućnosti učiniti isto, no ostao je. Iako je bio svjestan mogućih događaja nakon ulaska partizana u Zagreb, odlučio je dočekati sudbinu kakva god ona bila.⁷⁶ Na savjet da se povuče on je odgovorio: „*Bilo što se dogodilo, ja ostajem sa svojim narodom i čekam*“!⁷⁷ Prije odlaska

⁷⁴ HARRIS, *Stepinac njegov život i vrijeme*, 212.

⁷⁵ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 17.

⁷⁶ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 117.

⁷⁷ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 50.

Pavelić je Alojziju Stepincu ponudio mogućnost da preuzme vlast i preda ju partizanskoj vojsci. Iako je uzeo nekoliko dana za promišljanje, Stepinac je odbio naglasivši: „*Vaša je stvar kome ćete predati vlast. U politiku se ne miješam, ali ostajem tu, pa što bilo*“.⁷⁸ U pripremama za oslobođenje Zagreba, Tito je izdao naredbu pukovniku Jeftu Šašiću i njegovim zamjenicima da moguću pucnjavu iskoriste za likvidiranje ili uhićenje nadbiskupa Stepinca.⁷⁹ Predsjednik vlade Narodne Republike Hrvatske Vladimir Bakarić, tomu se usprotivio jer je nadbiskup bio voljen i poštivan od strane naroda. Stoga bi bilo koji potez išao na štetu komunističkog vrha.⁸⁰

Glavni zadatak pri uspostavljanju vlasti bilo je razvijanje socijalističkog društva. Novo uređenje države, Tito je tumačio da mora biti posve u suprotnosti od uređenja Kraljevine Jugoslavije. Smatrao je da je centralističko uređenje države ispravan put u kojem se nova Jugoslavija mora razvijati te da je najpravednije rješenje za svu narodnost.⁸¹ U poslijeratnom razdoblju, uslijedilo je niz nepravednosti, represije i zločinačkih pothvata. Vlast je htjela zaposjesti sve važne državne funkcije prije nego otvoreno krenu primjenjivati kaznene mjere. Komunistička partija preuzela je potpunu prevlast nad svim važnim dijelovima vlasti i time osigurala svoju sigurnost. Najčešće kazne koje je vlast provodila odnosile su se na progon vjerskog tiska, prisilan rad, ali i smrtnu presudu. Kako bi u potpunosti proveli svoj plan vlast je iznijela nekoliko ciljeva uz pomoć kojih bi ostvarili političke uvjete u svoju korist. Kazne su se odnosile na kažnjavanje ratnih zločinaca i „narodnih neprijatelja“, agrarnu reformu, podržavljenje privatne imovine te optužbu za izdaju. Slijedom navedenoga, u zatvor i logore bio je odveden velik broj „ideoloških protivnika“, svećenstva, intelektualaca i svih drugih neistomišljenika.⁸² Na sjednici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke Partije Srbije (CK KPS) održanog 2. lipnja 1945. donijeta je odluka da se unište privatnici, a kao opravdanje tvrdili su da su upravo oni surađivali s okupatorom. Nakon donijetih mjera, „pale“ su mnoge nevine žrtve, samo kako bi se ostvario cilj socijalističke revolucije. Iako su komunisti pod pritiskom saveznika prihvatili neke demokratske odrednice sporazuma s kraljevskom vladom koju je zastupao Ivan Šubašić, ostale su samo puka formalnost. Komunistička partija svojim političkim

⁷⁸ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva* 50.

⁷⁹ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 328.

⁸⁰ BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 50.

⁸¹ BILANDŽIĆ, „Tito i povijesni put Jugoslavije“, 3-46.

⁸² BATELJA, *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 51.

potezima sačuvala je svoju diktaturu, a kasnijim izborima u studenom 1945. ju je samo potvrdila.⁸³

Ateistički komunizam prodirao je i u škole, a posebice je ta mjera bila usmjerena na djecu i mlade. Navedeno je vidljivo putem uklanjanja križeva iz školskih ustanova, održavanjem raznih manifestacija koje su se provodile najčešće nedjeljama za vrijeme misa, ali i rad upravo tim danima. Poučavanje vjeronauka u školama je također bilo jedno od važnijih pitanja pri sagledavanju odnosa Crkve i države. Vjeronauk je u razdoblju Kraljevine Jugoslavije pa i kasnije NDH bio zakonski utvrđen i proveden u praksi, no komunističko vodstvo donijelo je određene promjene koje nisu bile prihvatljive za katoličko svećenstvo. Prije samog završetka Drugog svjetskog rata, Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), donijelo je odluku da vjeronauk postaje izborni predmet u pučkim školama, dok je u višim razredima srednjih škola bio ukinut. Pravo poučavanja imali su samo pojedini svećenici koji nisu optuženi od strane narodne vlasti. Ova odluka bila je samo provođena u formalnosti, ali ne i u praksi. Bio je čest slučaj da se poučavanje vjeronauka ponižavalo i podcjenjivalo, a represija je potrajala sve dok vjeronauk nije u potpunosti bio izbačen iz školskog sustava. Cilj komunističkog političkog vrha bio je smanjiti utjecaj Crkve u društvu i izgraditi novo, ateističko društvo. Zgranut događajima, Stepinac je početkom lipnja 1945. izjavio: „*Bit će borbe, najviše za odgoj mladeži*“.⁸⁴

Odnos između Katoličke crkve i komunističke vlasti u Hrvatskoj dodatno se zakomplicirao tijekom godina. Svoju misao o tome kako bi Katolička crkva trebala biti uređena Tito je izrekao 2. lipnja 1945.: „*Ja bih sa moje strane rekao, da naša Crkva treba da bude nacionalna, da se više prilagodi naciji... Ja bih želio, da vidim, da katolička Crkva u Hrvatskoj, sada kada imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti.*“ Naime, komunistički režim širio je ideju za odcjepljenjem Katoličke crkve u Hrvatskoj od Svete Stolice, a prepreka tomu bio je nadbiskup Alojzije Stepinac.⁸⁵

Sredinom svibnja 1945. Stepinac je bio prvi put na prevaru uhićen i odveden u zatvor u Mlinarskoj ulici u gradu Zagrebu. Prema zapisnicima sastavljenima 17. i 22. svibnja 1945. o saslušanju, istražitelji su postavili nekoliko pitanja koja su se odnosila na suradnju s okupatorima

⁸³ RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. Od zajedništva do razlaza*, 73-74.

⁸⁴ AKMADŽA, *Stepinac riječju i djelom*, 39.

⁸⁵ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 328.

i posjećivanju Ante Pavelića. Nadbiskup je tada odgovorio da pod okupatore smatra samo Nijemce i Talijane te da ne priznaje suradnju s istima. Od javnih govora, izdvojio je propovijedi u kojima je osuđivao rasizam te Biskupske konferencije (1941. i 1945.) u svrhu sprječavanja daljnjih nasilja. Na pitanje o odnosu s Pavelićem istaknuo je da su se ona većinski odnosila na intervencije povodom oslobađanja zarobljenika. Jedan od njihovih zadnjih razgovora odnosio se na zamolbu za preuzimanje vlasti na što je Stepinac nakon tri dana razmišljanja odbio. Iduće saslušanje nastavilo se u slijedu prijašnjeg razgovora u kojem je nadbiskup obrazložio zašto mu je preuzimanje vlasti ponuđeno. Nekoliko dana prije sloma NDH, posjetio je dr. Mačeka i obrazložio situaciju te zamolio da on to učini jer se nije htio miješati u politiku.⁸⁶ U pritvoru je proveo manje od mjesec dana te je bio otpušten 3. lipnja 1945. godine.⁸⁷

Dan nakon sastao se sa Josipom Brozom Titom i predsjednikom vlade, Vladimirom Bakarićem u svrhu rješavanja nesuglasica i uspostavljanja dobrih odnosa između Crkvene i državne vlasti. Tito je iznio prijedlog da bi Katolička crkva u Hrvatskoj trebala biti samostalnija u djelovanju i donošenju odluka, nalik Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Nadbiskup Stepinac nije prihvatio načelo odvojenosti od Vatikana te je naglasio da bi izgradnja jugoslavenske države trebala biti po uzoru na nauk Katoličke crkve. Tom prilikom, iznio je i zamjerke koje su od iznimne značajnosti za vjernike. Nametanje ateizma, progoni biskupa i svećenstva samo su jedne od mnogih problema na koje je trebalo obratiti pozornost. Naveo je i da je za uspostavu mira i dobrih odnosa potrebno naći rješenje u okviru konkordata u dogovoru sa Svetom Stolicom. Iz navedenog, može se zaključiti da susret nije prošao u korist državne, niti crkvene vlasti. Komunistička vlast nastavila je provoditi svoju politiku zanemarujući probleme na koje je ukazao Stepinac prilikom razgovora.⁸⁸ Nesuglasje je uzrokovalo sukob koji je ostavio izniman utjecaj na buduća politička zbivanja u zemlji. Režim je smatrao da ukoliko uklone nadbiskupa Stepinca, ne postoji barijera koja će onemogućiti ostvarivanje njihova političkoga plana. Svjestan tragedije, Stepinac nikada nije klonuo duhom te je usprkos svemu, ustrajao u borbi za ljudskost i pravednost.

⁸⁶ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 1, „O uhićenju i saslušanju nadbiskupa Stepinca“, Zagreb, 22.5.1945., str. 64.

⁸⁷ BATELJA, *Rivelijska zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva*, 51.

⁸⁸ MUŽIĆ, *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*, 329.

Komunistički režim zadao je velik udarac i katoličkim časnim sestrama. Škole, sirotišta, starački domovi samo su jedni od institucija koje je državna vlast oduzela časnim sestrama. Njihova nastojanja da se suprotstave režimu sustav je osudio strogim kaznama, a povrh svega, bile su konstantno izložene opasnosti. Nerijetko su ih izbacivali iz vlastitih domova u koje su se potom useljavali državni funkcioneri. Dokaz tomu je događaj kada je partijska vlast oduzela sestrama sv. Vinka i Pavla kompleks zgrada od kojih su se sastojale škole, radionice i sl., a određene sobe unutar institucije bile opljačkane od strane komunista 1946. godine. Može se zaključiti da su trpjele niz nepravednosti, a u svakoj prilici, pokušalo se diskreditirati dostojanstvo katoličkih sestara. Svrha je zasigurno bila narušiti ugled koji su tada uživale u narodu časne sestre. Lažni napadi, kulminirali su kada je u brošuri pod nazivom *Deca iza bodljikavih žica* objavljeno da su časne sestre u dječjem sabiralištu *Jastrebarsko*, ubili dvoje partizanske djece.⁸⁹

5.1. PASTIRSKO PISMO

Vrhunac napetosti između Katoličke crkve i vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), izbio je u ožujku 1945. godine. Na temelju održane Biskupske konferencije, biskupi su *Pastirskim pismom* od 20. rujna 1945., prikazali teško stanje u kojem se nalazila Crkva i njen narod.⁹⁰ Pismo je djelo nadbiskupa Stepinca, ali i 17 biskupa diljem Jugoslavije koji su svojim potpisom dali podršku u borbi protiv nepravde.⁹¹ U početnom sadržaju biskupi su ponajprije izrazili zahvalu za okončanje krvavog rata, ali istovremeno su isticali duboke promjene koje su se zbile prilikom uspostave Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ). Ono što ih je potaklo na pismo jest „briga za duhovno dobro sviju vjernika“ kako bi se poteškoće u državi što prije riješile. Upozorili su narod da se novoizgrađena vlast obvezala poštovati vjeroispovijest i slobodu pojedinca, no upravo je svojim lažnim obećanjima zavarala Crkvu i vjernike. Sadržaj pisma odnosio se na ne riješeno pitanje odnosa Crkve i vlasti, osudu i ubojstva svećenstva (posebice 18 ubijenih franjevacu u samostanu u Širokom Brijegu) koji prema njihovim podacima iznosi 243 mrtva, 169 u logorima te 89 nestalih. Optuženima nije bila

⁸⁹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 1, „O uhićenju i saslušanja nadbiskupa Stepinca“, Zagreb, str. 98-100.

⁹⁰ JADRIĆ, *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti*, 30.

⁹¹ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 184.

pružena mogućnost obrane, a oni koji su osuđeni na prisilan rad, nisu imali humane uvjete u zarobljeništvu.⁹²

Treća točka odnosila se na obustavu katoličke štampe. Naime, prije Drugog svjetskog rata izlazilo je stotinjak katoličkih časopisa što se strahovito promijenilo dolaskom komunista na vlast kada je izdavanje časopisa naglo obustavljeno. Vlada DFJ ograničila je slobodu pisanja katoličkom tisku iz straha od gubitka kontrole nad građanstvom i jačanja katoličke svijesti. Osim što su ubili ili zarobili većinu katoličkog svećenstva, onemogućili su i upotrebu sjemeništa. Težak udarac vlast je nanijela ukinućem vjeronauka u srednjim školama. Tim činom, ponovo su oduzeli slobodu biranja. Odgovor vladajućih da se radi o „slobodi savjesti“ nije bio prihvatljiv za biskupe koji su na to odgovorili: „...a to je današnja vremena kad su potrebe vjerskog odgoja povećane, osjetljiv nazadak, koji znači kočenje vjerske slobode, pa i same mogućnosti vjerskog odgoja“.⁹³

Zakon o ukinuću nije zaobišao ni katoličke privatne srednje škole koje su bile poznate po svojoj vrsnoći, a pritom su obustavljeni i crkveni internati. Vlast je u potpunosti ukinula vjersku slobodu za koju se u formalnosti obećala zalagati. U postojećem tisku omalovažavao se vjerski odgoj, dok je katoličkoj štampi bilo zabranjeno iznositi pravu istinu. Na razne načine pokušavali su mladež odvratiti od Crkve i kršćanskog života, nudeći javna okupljanja i zabave do kasno u noć s alkoholom i bez prisutnosti roditelja. Širili su teorije o evoluciji čovjeka od majmuna i prisiljavali da nedjeljne dane provedu radeći. Jedna od njihovih uredbi koja je zadirala u svetost braka jest zakon o građanskom braku koji je trajao svega nekoliko godina, a zakonski je proveden i „brak na probu“. Katolička hijerarhija oštro se protivila takvom zakonu jer se njime htjelo oskrvniti značenje svete zajednice između supruga i žene.⁹⁴

Agrarna reforma koju je vlast provodila bila je od ključne važnosti za Crkvu i održavanje crkvenih institucija. Katolička crkva posjedovala je velika zemljišta o kojima je gospodarski ovisila. Mnoge siromašne obitelji su također živjele od obrađivanja istih zemljišta. Oduzimanje gotovo svih zemljišta stvorilo je veliki bunt među klerom te je protumačeno kao još jedan u nizu napada na Katoličku crkvu. Konačan cilj bio je osiromašiti i oslabiti utjecaj Crkve u

⁹² ČONDIĆ, „Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama“, 277-300.

⁹³ Isto, 277-300.

⁹⁴ Isto, 283-285.

Hrvatskoj. Vrlo mali udio koji je ostao, nije bio dovoljan za sve crkvene potrebe. Crkva je na razne načine nastojala nastaviti borbu i očuvati što više zemlje te riješiti crkveno-državne nesuglasice koje ih prate još od uspostave komunističke vlasti. Biskupi su vjernicima pismom htjeli ukazati s kojim problemima se Crkva susreće.⁹⁵

U završnom dijelu pisma osudili su postupanje „demokratske“ Jugoslavije te zatražili punu slobodu u djelovanju Crkve. Osudili su i materijalistički duh koji je komunistička vlast širila među narodima. Biskupi su stali uz narod nastojeći očuvati općeljudske, moralne vrijednosti koje crkveni nauk zastupa. Kritizirali su i ostale ideologije koje nisu utemeljene na kršćanskim vrednotama. Biskupi su naglasili da „unutarnjeg mira nikada neće biti“ ukoliko komunistička vlast ne ispuni njihove zahtjeve.⁹⁶

Režim je Pastirsko pismo shvatio kao prijetnju rušenja postojeće vlasti. Pismo je objavljeno u razdoblju lošeg međunarodnog položaja te nadolazećeg izbora za Ustavotvornu skupštinu. Iznesene činjenice izazvale su bijes i gorčinu političkog vodstva, pa neko vrijeme nije bilo reakcija na događaj. Predsjednik vlade Vladimir Bakarić prvi se oglasio povodom pisma. U izjavi za *Vjesnik* od 6. listopada 1945. iznio je da je žalostan što su određeni biskupi podržali *Pastirsko pismo*, a isto mišljenje dijelio je i predsjednik slovenske vlade, Boris Kidrič.⁹⁷ Sveta Stolica oglasila se povodom Pisma i vjerskih progona, 18. listopada 1945. kada je uputila prosvjednu notu vladi DFJ. Represija nad katoličkim svećenstvom rezultirala je i intervencijom pape Pia XII. Tako je 22. listopada iste godine papa uputio američkog biskupa, mons. Josepha Patricka Hurleyja u Jugoslaviju kako bi provjerio stanje. Tom prilikom, Josip Broz Tito ugostio je papinskog izaslanika i osobno zatražio razrješavanje dužnosti nadbiskupa Alojzija Stepinca „jer će ga inače morati zatvoriti“.⁹⁸

Josip Broz Tito oglasio se povodom pisma 25. listopada 1945. godine. Javno je optužio Crkvu i biskupe za počinjena zla tijekom razdoblja NDH te da biskupi u pismu iznose mnoge neistine, poput tvrdnje da se u državi progoni Katolička crkva. Kritizirajući pismo osvrnuo se na nemile događaje tijekom Drugog svjetskog rata.⁹⁹ Svećenike je proglasio „okorjelim zločincima“

⁹⁵ JOSIPOVIĆ BATOREK, „Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima u Đakovačkom dekanatu 1945.-1948“., 298-300.

⁹⁶ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 30-31.

⁹⁷ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 36.

⁹⁸ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 31.

⁹⁹ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 37.

kojima je potrebno suditi kako bi se pravda zadovoljila. Nastojali su u javnosti stvoriti podijeljenost među narodima i samim svećenstvom. Svoju je ogorčenost Tito je iskazao u davanju izjava za nekoliko inozemnih novinskih časopisa, poput britanskih novina *The Times* ili pariškog *L'Humanité*. Kao glavni izvor nesuglasja, isticao je agrarnu reformu te da cijelo svećenstvo mora snositi krivicu za svoja počinjena djela. Nadbiskup Stepinac uputio mu je nekoliko protestnih pisama u kojima je opovrgnuo osude nabrojivši sve počinjene nepravde vlasti prema Crkvi u Hrvatskoj.¹⁰⁰ Aktualno stanje pogoršalo se organiziranim napadima u dnevnim novinama i demonstracijama na ulicama s ciljem smjenjivanja Stepinca i postavljanja druge osobe na istu funkciju. S obzirom na to da Vatikan nikada nije odgovorio na istoimenu molbu, komunističko vodstvo odlučilo je krenuti sudskim putem u nadi da će lažnim optužbama ispuniti svoj krajnji cilj.

Stanje se s vremenom nije poboljšalo već je rezultiralo novim progonima i napadima na Katoličku crkvu. Borba protiv Crkve može se podijeliti u četiri faze: stvaranje u javnosti predodžbu da kler iskorištava religiju u svoje svrhe, crkvi se putem agrarnih reformi oduzimaju osnovna sredstva za uzdržavanje institucije, vršenje pritiska nad katoličkim vjernicima kako bi oslabili utjecaj religije i otvorena borba protiv svake religije, tzv. „propaganda bezbožnosti“. Taktika koju je Komunistička partija razradila imala je za cilj prebaciti na Crkvu odgovornost za zlodjela koju su počinili ustaše i nacisti tijekom Drugog svjetskog rata.¹⁰¹

5.2. ULOGA MEDIJA U MONTIRANOM SUDSKOM PROCESU

Prijepor između crkveno – državne vlasti kulminirao je kada je komunistička vlast na čelu s Josipom Brozom Titom odlučila pokrenuti sudski postupak protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca. Kako bi to bilo izvršeno uspješno, služili su se svim sredstvima u pokušaju narušavanja

¹⁰⁰ ČONDIĆ, “Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama”, 286-287.

¹⁰¹ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 1, „O uhićenju i saslušanju nadbiskupa Stepinca“, Zagreb, str. 104-107.

njegova ugleda u javnosti. Javno mnijenje imalo je iznimno značajnu ulogu prilikom procesa suđenja, a prvi korak ka tome bila je manipulacija narodima putem medija. Glavna zadaća tadašnjeg lokalnog tiska odnosila se na stvaranju slike o nadbiskupu Stepincu kao o ratnom zločincu, a proglašen je krivim i prije započetog sudskog procesa. Državna vlast imala je potpunu kontrolu nad svim medijima te nijedan tisak nije posjedovao mogućnost samostalnog objavljivanja. Od uspostave komunističke vladavine putem novina promicale su se partijske ideje koje su koristile vladajućoj stranci. Vladala je cenzura, a mediji su bili prisiljeni objavljivati informacije naređene od strane Odjeljenja za agitaciju i propagandu Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske. *Agitprop* je predstavljala agresivnu političku promidžbu u davanju ideoloških i političkih smjernica.¹⁰²

Novinske tekstove pisali su razni političari, a cenzurom su htjeli uspostaviti kontrolu nad javnim tiskom. Prilikom pisanja članaka služili su se i fotografijama, ali i raznolikim karikaturama. Većinski su pisali o pojedinim osobama, grupama ili ustanovama koje su pružale otpor vlasti. Objavljivali su lažna i neargumentirana izvješća kako bi stvorili pomutnju i razdjeljenost među vjernicima. Vodeću ulogu u tome imao je politički dnevni list *Vjesnik*. Često su pri pisanju upotrebljavali uvrjednive izraze, a to nije zaobišlo ni Stepinca kada je nakon suđenja bilo objavljeno izdanje pod naslovom „Lojzekovih 1000 grijeha“. Katolička crkva predstavljala je jedinu autonomnu instituciju na koju režim nije imao utjecaja, a samim time njeno djelovanje nije se moglo zabraniti. Vjerovali su da će represivnim mjerama oslabiti utjecaj Crkve u društvu i uspostaviti kontrolu nad svećenstvom.¹⁰³

Novine su objavljivale lažne i izmišljene članke s tendencijom prikazivanja nadbiskupa Stepinca „teroristom, ustašom“ i sl. O ne mogućnosti slobodnog djelovanja katoličke štampe i propagandnog djelovanja državnih novina, Stepinac je uputio u rujnu 1945. pismo predsjedniku vlade NRH: „*Konstatiram činjenicu, da su katoličkoj štampi stvarno zatvorena usta. Nije dopušteno izlaženje lista zagrebačkih župnika s motivacijom, da nema dovoljno papira. A malo poslije, vojnici su, bez ikakve presude iz podruma Narodne tiskare i moga dvora odvezli vagon*

¹⁰² JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 37.

¹⁰³ *Isto*, 37.

*papira na račun partijske tiskare Naprijed, kao da je partijska tiskara državno poduzeće. I to predstavlja unikum državne sigurnosti, u kojoj živimo“.*¹⁰⁴

Dnevne novine *Vjesnik* i *Borba* objavljivali su u svojim izdanjima razne fotografije i karikature, s ciljem omalovažavanja nadbiskupa Stepinca. U napadu i kritikama sudjelovali su i partijski funkcioneri poput Vladimira Bakarića, Borisa Kidriča, Josipa Broza Tita i ostalih. *Vjesnik* je 1945. objavio članak pod nazivom *Najveći broj ustaških koljača u Hrvatskoj odgojen je u redovima klerikalnih organizacija* u kojem se nadbiskup Stepinac prikazivao kao pastir među ovcama. Sadržaj teksta odnosio se na analiziranje političkog stanja od uspostave NDH i osuđivanje Stepinčeve „šutnje“ na pokolj i ratne zločine tijekom Drugog svjetskog rata. U istu nakanu objavljivani su i tekstovi u inozemnim novinama. Tako je primjerice sovjetski književnik Ilja Erenburg objavio izvješće u *Izvjestijama* u Moskvi, a sadržaj teksta odnosio se na *Pastirsko pismo* i Biskupsku konferenciju. Izjavio je da je njemu nadstojnik franjevačkog samostana u gradu Zagrebu kazao da se veći broj svećenstva pridružio *Ustašama* i sudjelovao u pokolju nad Srbima te da ih začuđuje činjenica što kler prosvjeduje protiv komunističkog režima, a nikada nisu „digli glas“ protiv zlodjela ustaške vlasti.¹⁰⁵

Novinski natpisi širili su putem svojih članaka mržnju prema katoličkom kleru s ciljem razdora među svećenstvom. Doista ih je bilo mnogo, stoga će se u radu izdvojiti pojedini koji predočuju tadašnje aktualno stanje: „*Jedan dio katoličkog svećenstva pod izlikom prekrštavanja Srba mamio je naše narode u ustaške klaonice. Katoličko svećenstvo, osim nekoliko svećenika – časnih iznimaka, nije ni jednom riječju osudilo strašne zločine okupatora i njegovih slugu. [...] dio katoličkog svećenstva postao je otvoren pomagač ustaša i drugih koljača u uništavanju naših naroda*“. O Stepinčevoj djelatnosti usko vezanoj uz *Karitas* i spašavanje djece, državne novine izvijestile su: „*Jedan dio katoličkog klera pomagao je sve ustaške zločine, pa i ubijanje djece. Nadbiskup Stepinac izručio je partizansku djecu potpornoj ustanovi Karitas časnim sestrama – ustaškinjama*“ i „*Franjevački samostan na Kaptolu bio je uz nadbiskupove dvore najveće žarište zločinačke ustaške djelatnosti*“.¹⁰⁶

Vjesnik je u svom djelovanju, svakodnevno izvještavao javnost o planiranom sudskom procesu protiv Stepinca. Zajedno sa dnevnim novinama pod nazivom *Borba*, cilj je bio isti –

¹⁰⁴ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 50-51.

¹⁰⁵ *Isto*, 59-72.

¹⁰⁶ *Isto*, 61.

stvoriti pogrešnu percepciju o nadbiskupu i Katoličkoj crkvi. *Borba* je često izvještavala o domaćim i inozemnim reakcijama na *Pastirsko pismo* s ciljem stvaranja animoziteta prema Crkvi. Jedan od primjera glasi: „*Pet hiljada učesnika u zboru u Bjelovaru osuđuje tvorce Pastirskog pisma. [...] Mnogi od tih biskupa, u toku četiri godine mučenja i ubijanja srpskog i hrvatskog naroda nisu digli svoj glas u odbranu i zaštitu protivu ustaških koljača i zato velik broj narodnih svećenika, koji su uz narod, nisu htjeli čitati to pismo*“.¹⁰⁷

O planiranom sudskom postupku *Vjesnik* je nekoliko dana prije započetog procesa, objavio članak pod nazivom *Poraz Stepinca*. Članak je sadržavao optužnicu po kojoj je nadbiskup Stepinac bio osuđen i prije započetog sudskog procesa. Prikazan je kao „inspirator“ i „glavni organizator ustaško-križarskog terorizma“. U tekstu se također navodi da je savjesno podržavao ustaške zločinačke pothvate i provodio genocidnu politiku prema Srbima i ostalim narodnostima. Nadolazeći sudski proces okarakteriziran je strogom, ali pravednom odlukom Vijeća Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske kako bi „glavni kolovođa“ Stepinac, napokon bio osuđen za sva zlodjela počinjena za vrijeme rata.

Nakon iznesenih činjenica može se zaključiti da je Stepinac bio proglašen krivim mnogo prije započetog sudskog procesa. Dnevni tisak i radio su uz nadzor Komunističke partije Jugoslavije imali zadatak pridobiti širu javnost protiv Crkve i Alojzija Stepinca. Svrha propagandističkog djelovanja bila je pripremiti sve potrebne dokaze koji nisu išli u korist nadbiskupu kako bi kazneni postupak prošao u skladu s njihovim strateškim planom. Vodeću ulogu u tome partija je uvidjela u medijima, istovremeno kontrolirajući svaku medijsku objavu i cenzurirajući ono što njima nije išlo u prilog.

5.3. MONTIRANI POLITIČKO SUDSKI PROCES

Crkveno-državni odnosi nisu se smirivali, a dogovor oko sređivanja prilika u zemlji nije se nazirao kraju.¹⁰⁸ Godine 1946. započeo je sudski proces koji je lažnim optužbama i svjedočanstvima dokazana „krivnja“ za ne počinjene zločine. Sam Stepinac predosjećao je sličan

¹⁰⁷ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 65.

¹⁰⁸ KRIŠTO, *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*, 12.

ishod događaja pa je u siječnju iste godine, odredio dr. Franju Solisa Seewisa i dr. Josipa Lacha, da preuzmu upravu zagrebačke Nadbiskupije za vrijeme njegove odsutnosti.¹⁰⁹

Sve prijetnje od državne vlasti su se i obistinile. Uhićenje je bilo izvršeno 18. rujna 1946. po pismenom nalogu javnog tužitelja, Jakova Blaževića. Dan poslije, dr. Stjepan Bakšić izdao je okružnicu za vjernike no vlasti su ubrzo zatražile njeno povlačenje zbog straha da bi okružnica mogla imati utjecaj na odluku sudske presude. Nadbiskup Stepinac u početku se izjasnio da mu odvjetnik nije potreban i nadodao: „*Koliko razabirem, moj prigovor ima vam služiti da u istraživanju pripravite materijal po kojem bi me osudili ne kao privatnu osobu nego kao zagrebačkog nadbiskupa. Danas se u cijelom kulturnom svijetu izbjegava izravno napadati Crkvu ili njezine predstavnike. Stoga vi hoćete naći političku bazu u obliku kako ste ga formirali u pitanjima. Po Božjem, naravnom i međunarodnom pravu nijedno sudište me ne može osuditi zbog toga što vi meni pripisujete, ako se uzmu u obzir sve okolnosti u kojima smo živjeli. Moja je krivnja u tome što nisam pao na koljena pred komunizmom, koji jedini vlada u ovoj zemlji. Evo razloga zbog kojih nisam mogao privoliti na ono što se je činilo*“. Navedena izjava je u potpunosti bila istinita, a kao dokaz tome postoji svjedočenje da je jedna skupina komunista dolaskom u jedan zagrebački restoran izjavila da su konačno prikupili sve potrebne materijale za procesuiranje kaznenog postupka. Nadbiskup nije htio uputiti ni žalbu jer kako je i sam kazao „ne bi imalo smisla, jer je organizacija već odredila kaznu“.¹¹⁰

Po službenoj dužnosti, Nadbiskupski dvor imenovao je dvojicu odvjetnika koji su imali zadaću zastupati okrivljenu stranu. Na prijedlog dr. Salisa, izabrani su dr. Ivo Politeo i dr. Ivo Andres no sud je odbio odvjetnika Andresa i imenovao dr. Natka Katičića. U sastavljanju optužnice sudjelovali su dr. Božidar Kraus, Dragutin Desput i Josip Hrnčević, dok je konačan tekst djelo javnog tužioca Jakova Blaževića.¹¹¹ Sudsko vijeće činili su dr. Žarko Vimpulšek, dr. Ante Carineo i Ivan Poldrugrač. Suđenje je započelo 28. rujna 1946. s uvodnim riječima tužitelja Blaževića, a potom je pojedinačno iznio svih osam temeljnih točaka optužnice.¹¹²

¹⁰⁹ HORVAT, *Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 145.

¹¹⁰ AKRAP, *Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 151-153.

¹¹¹ HRNČEVIĆ, *Svjedočanstva*, 196.

¹¹² AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 70.

Optužnice:

1. pozdrav ustaškim vođama i poziv svećenstvu na suradnju s novim vlastima,
2. podržavao je katolički tisak i njen fašistički program tijekom Drugog svjetskog rata te je kao predsjednik *Katoličke akcije*, imao najveći utjecaj na objavljivanje sadržaja u tisku,
3. *Katolička akcija* je tijekom rata bila „stup i srčika ustaštva“,
4. crkvene svečanosti pretvarao je u političke manifestacije te je svake godine, 10. travnja, služio misu na godišnjicu uspostave NDH, a održao je i misu prilikom formiranja ustaškog Sabora,
5. dopustio je vjerski prijelaz primivši tisuće Srba koji su kasnije likvidirani,
6. Sveta Stolica ga je imenovala vojnim vikarom 1942. što je on velikodušno prihvatio, a za svoje zamjenike imenovao je simpatizere ustaša, Stipu Vučetića i Vilima Cecelja,
7. krajem Drugog svjetskog rata povezao se s predsjednikom Hrvatske seljačke stranke, Vlatkom Mačekom i Antom Pavelićem s ciljem vanjske pomoći u spašavanju NDH, a na poticaj iste vlade sazvao je Biskupsku konferenciju 1945. koja je izdala *Pastirsko pismo* osmišljeno i odobreno od strane NDH. Katolička crkva bila je jedina tijekom rata koja se odazvala pozivu i suradnji crkveno-državne vlasti, a krajem ratnih sukoba, nadbiskup je početkom 1945. s Pavelićem i Mačekom smišljao plan okupacije zemlje s ciljem rušenja novo uspostavljene komunističke vlasti,
8. nakon oslobođenja zemlje, primio je ustaške emigrante Eriha Lisaka, Lelu Sopijanec i ostale. Odobravao je skrivene nakane Ivana Šalića, Josipa Šimečkoga, Josipa Crnkovića i Pavla Gulina te je u pismu od rujna 1945. podržavao sve laži o partijskoj vladi, ujedno ohrabrujući križare u šumama.¹¹³

Tijekom ispitivanja, Stepinac je često na postavljena pitanja izrekao „uskraćujem odgovor“ te je nekoliko puta ponovio da se ne smatra krivim, a na poneka pitanja odbio je dati odgovor. Daljnja pitanja odnosila su se na organizaciju *Katoličke akcije*, čiji je on bio predsjednik duži niz godina. Zatim na održavanju misa zahvalnica za NDH, ali i poglavnikov rođendan. Često su pri postavljanju pitanja, stavljali nadbiskupove govore u pogrešan kontekst i

¹¹³ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 70.

davali mu potpuno novo značenje. To je jedna od taktika koju su razradili prilikom sakupljanja dokaznog materijala za suđenje. Navedeno je vidljivo prilikom čitanja njegova govora od strane sudskog vijeća, a odnosi se na propovijed prilikom otvaranja Hrvatskog državnog sabora 1942. godine. Sud je govor protumačio kao stav Crkve da je ustaška vlast u početnih nekoliko mjeseci bila pravedna, na što je Stepinac odgovorio da se navedeni tekst odnosio na način na koji bi vlast po mišljenju Crkve morala biti uređena. Predbacivali su mu odlaske na skupove u kojima su prisustvovali važne ustaške i nacističke političke ličnosti i protumačili da je Stepinac na taj način davao svoju podršku i pozivao na otvorenu mogućnost za suradnju. Nadbiskup je na navedenu optužbu kazao da su sastanci ili okupljanja bili iz formalnih razloga. Postojao je protokol kojeg je Stepinac, kao nadbiskup Katoličke crkve imao obavezu ispuniti neovisno o vlasti. Kasnije je nadodao: „*To ne znači da sam ja stajao ideološki uz njih. Ja sam bio i u vašem Saboru i to ne znači da usvajam sve ono što se čini. Ne znači da se slažem s vašim materijalističkim naziranjem. Bio sam i na otvorenju vašeg kazališta, i iz toga ne slijedi da ja odobravam vašu materijalističku ideologiju*“.¹¹⁴

Uslijedila su pitanja o konvertiranju srpskih pravoslavaca na katoličanstvo tijekom rata. Nadbiskup je odgovorio da nije upoznat s točnom brojkom vjerskih prijelaza te da s Crkvene strane, zasigurno nije postojao pritisak na vršenje istog. Ujedno je istaknuo činjenicu da je prije Drugog svjetskog rata veći broj katoličkih vjernika bio primoran preći na pravoslavlje. Vimpušek je pomno osmišljenim pitanjima pokušavao ustaške zločine pripisati nadbiskupu Stepincu i prikazati ga kao suučesnika u surovim ratnim pokoljima. Stoga mu je nadbiskup odgovorio: „*Gospodine predsjedniče, rekao sam da se neću braniti i da ću na kraju dati odgovor na sva ta pitanja. Ako mislite da sam kriv, izvolite me suditi kako je vaša volja, ali moja je savjest čista*“.¹¹⁵

Vimpušek je u nastavku suđenja upitao nadbiskupa o Pavelićevoj ponudi da preuzme vlast. Stepinac je na to odgovorio da je u takvim okolnostima bio običaj da zagrebački biskup preuzme vlast. Posebno je naglasio da je ponudu nakon nekoliko dana razmišljanja odlučno odbio i savjetovao vođu Seljačke stranke, Vladka Mačeka da on to učini. U ispitivanje se često uključivao tužitelj Blažević. Jednom prilikom osvrnuo se na propovijed održanu 9. srpnja 1944. u Mariji Bistrici. Izjavio je da je katolički narod pružao otpor saveznicima te upitao Stepinca,

¹¹⁴ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 71.

¹¹⁵ *Isto*, 71-72.

koliko izvješća je pisao papi s posebnim naglaskom na dokument iz 1943. godine. Nakon što je Stepinac zatražio isti dokument na uvid, osporio je tvrdnju da ga je napisao. Završetkom suđenja, vatikanski dnevni list *L'Osservatore Romano* oglosio se povodom događaja na saslušanju. Donijeli su izjavu da navedeni dokument sa sudskog slušanja nikada nije bio pronađen. S druge strane, sadržaj izvješća nije bio pisan u skladu sa službenim pismima te nije sadržavao potpis ni žig, što upućuje da se radilo o još jednom pokušaju podmetanja falsificiranih dokumenata.¹¹⁶

U nastavku procesa suđenja, 3. listopada 1946. nadbiskup Stepinac održao je govor u trajanju od 38 minuta pri čemu je otklonio sve navedene teške optužbe. Isticao je da nikada nije bio ideološki opredijeljen i upleten u rasne zakone koje je donosio ustaški politički vrh. Po pitanju vojnog vikarijata kazao je da ne postoji ništa sporno što bi se moglo shvatiti izdajom. Vršio je funkciju vojnog vikara i tijekom Kraljevine Jugoslavije kada je pokušao urediti pitanje sklapanja konkordata. Kada se nazirao kraj Drugog svjetskog rata njegova svećenička dužnost bila je svima potrebitima pružiti duhovnu pomoć. Nikada nije bio prihvaćen od strane Nijemaca i ustaša koji su ga nekoliko puta pokušali smijeniti. Njegova borba za slobodu hrvatskog naroda protumačena je na pogrešan način. Stepinac je isticao pravo hrvatskog naroda na slobodu i jednakopravno djelovanje što je bilo u skladu s moralnim principima.¹¹⁷

Protiv optužbe koja ga je teretila kao neprijatelja narodne vlasti kazao je: „*Molim Vas, kažite mi, koja je za mene bila vlast 1941. godine? Da li Simović u Beogradu ili izdajnička, kako ju zovete, u Londonu, ili ona u Palestini ili vi u šumi? Dapače i godine 1943. i 1944., da li vlada u Londonu ili vi u šumi? Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945. Zar sam mogao slušati vas u šumi i ovdje njih u Zagrebu. Je li se može dva gospodara služiti? To nije ni po moralu ni po međunarodnom ni po opće ljudskom pravu. Nismo mogli vlast ovdje ignorirati, makar bila ustaška, ona je bila ovdje. Vi imate mene pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945*“. Stepinac je poštovao odluku naroda o izboru vlasti, no nije se slagao s njom. Gotovo je nemoguće govoriti o optužbama poput podrške i suradnje kada je javno progovarao i kritizirao protiv ustaškog vrha koji mu je i sam navedeno zamjerao.¹¹⁸

Nadbiskup Stepinac ponovo je iznio činjenice o sustavnoj represiji nad Katoličkom crkvom od strane Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a). Ukazao je na ne human način

¹¹⁶ AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, 72.

¹¹⁷ GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 71-72.

¹¹⁸ *Isto*, 74.

postupanja s osuđennicima i na kontinuirano likvidiranje svećenika i časnih sestara. Osvrnuo se i na neke odrednice *Pastirskog pisma* s Biskupske konferencije o obustavi katoličkih privatnih škola, vjeronauka u školama, uvođenja novog zakona o civilnom braku, *Karitasa*, sirotišta, crkvenog tiska i slobodu javnog govora, oduzimanja crkvene imovine bez opravdanog povoda. U tijeku strahovitih napada na Crkvu svećenstvo je bilo u konstantnom strahu za svoj život. Naglasio je da uz takvo stanje nemoguće održati Crkvu slobodnom, posebice kada vlast nameće materijalizam kao jedini prihvaćeni sustav življenja.¹¹⁹

U završnom dijelu govora skrenuo je pažnju na niz nepravednosti partijskog vrha, naglasivši da će se katolici ustrajno boriti i umirati za svoja načela ukoliko je to potrebno. Smatra da se dogovor mogao postići da je državna vlast to htjela. Njegov stav najbolje se ogleda u idućem citatu: „*Ako se misli, da smo mi zauzimali dosadašnji stav radi materijalnih stvari, krivo je, jer mi smo ostali čvrsti evo i nakon što nas se osiromašilo. Nismo ni proti tomu, da radnici dođu do većih prava u tvornicama, jer je to i u duhu papinskih enciklika, niti što imamo proti pravednim reformama, ali neka nam dozvole pristaše komunizma: ako je slobodno ispovijedati i širiti materijalizam, da bude i nama pravo ispovijedati i propagirati naša načela*“.¹²⁰

Završne riječi na suđenju izrekli su branitelji dr. Ivo Politeo i dr. Natko Katičić. U govoru od 8. listopada 1946. Politeo se osvrnuo na Stepinčevu djelatnost kroz tri vremenska razdoblja: za vrijeme okupacije, djelatnost netom prije sloma NDH te prilikom uspostave DFJ. Naglasio je da mu se pripisuje krivnja za počinjena djela od strane drugih osoba na koje nadbiskup nije imao kontrolu ni utjecaja. Posebice se odnosi na okrivljavanje nadbiskupa za počinjena zlodjela od strane drugih svećenika. Naime, po kanonu 273. nadbiskup ima obveze samo na području svoje dijeceze. Slijedom navedenog, nadbiskup nije mogao imati utjecaj na svećenike iz drugih biskupija niti mu se može pripisati krivnja za tuđa djela. Kazao je da je Stepinac bio jedan od rijetkih crkvenih figura koji je na okupiranome području prosvjedovao protiv svih nasilja provedenih od strane Nijemaca i ustaša.¹²¹

Dr. Ivo Politeo iznio je 8. listopada završne riječi u obranu nadbiskupa Stepinca. U opširnom govoru, osvrnuo se na 1., 4. i 5. točku optužnice. Potom je iznio sve pozitivne djelatnosti koje sud nije uvažio tijekom presude. Sve ono što je Stepinac govorio i naučavao

¹¹⁹ GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 76.

¹²⁰ *Isto*, 76.

¹²¹ *Isto*, 86-87.

putem propovijedi, ali i poticao svećenstvo i vjernike, zanemareno je i odbačeno od strane Vrhovnog suda NRH. Branitelj je izložio i problem falsificiranja dokumenata u korist Partije. Prvenstveno se odnosilo na dokument koji je tijekom suđenja pročitao javni tužilac Blažević. Radi se o izvješću kojeg je navodno Stepinac pisao Sv. Stolici od 18. svibnja 1943. godine. Iz njega slijedi da se Stepinac zalagao za ustaški režim te da nije podnosio Srbe, a da je sve ratne zločine pripisivao partizanima. Samim time, ostavlja se loš dojam o nadbiskupu, a pripisuju mu se i djela koja nikada nije počinio. Navedeni dokument ne smatra se vjerodostojnim iz više razloga; izvješće pročitano tijekom saslušanja navodno je kopija, a njen sadržaj pisan je na talijanskom jeziku, dok su sva izvješća koja je nadbiskup slao Vatikanu, pisana isključivo latinskim jezikom. Prema navodima tužioca Blaževića, kopija se nalazila u arhivu ustaškog ministarstva vanjskih poslova, gdje Stepinac nikada nije slao pisma, što je kasnije i potvrđeno. Ne zna se gdje se nalazi i postoji li original teksta, a njen sadržaj iznosi činjenice o kojima Stepinac nije imao nikakva saznanja. Na temelju dostupnih informacija, može se zaključiti da se radi o izvješću koji nije autentičan te je kreiran i prilagođen partijskim željama.¹²²

Dr. Politeo u svom je govoru iznio dokaze koji idu u prilog nadbiskupu Stepincu. Detaljno je razradio i iznio neosporive argumente koji dokazuju nevinost i poštivnost Alojzija Stepinca. Ukazivao je na počinjenu nepravdu i teške optužbe koje mu se predbacuju. Svoje mišljenje o sudskom procesu izrekao je ovim zadnjim riječima: „... savjest mi ne dopušta da se složim s konačnim prijedlogom javnoga tužioca. Novine su zadnjih dana priopćile i brojne brzojave, kojima se traži osuda nadbiskupa Stepinca. Javni tužilac pozvao se ovdje na te brzojave. A ja njima suprotstavljam ne možda samo sudu predanu izjavu 150 zagrebačkih svećenika, koji osporavaju optužbe protiv nadbiskupa, nego i molitve hiljade i hiljade vjernika hrvatskoga naroda, koji u crkvama i u svojim domovima već nekoliko dana neprekidno pa i u ovom času, a u uvjerenju o nevinosti svoga nadbiskupa, mole od Boga njegovo oslobođenje, kao najpravedniju presudu. I ja kao branitelj predlažem, da Vrhovni narodni sud izvoli optuženog nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca osloboditi od optužbe“.¹²³ Njegova obrana bila je nadasve mirna i utemeljena na valjanim argumentima koji su potvrda prave istine.

Potom je dr. Natko Katičić iznio kraći govor na temelju 2. i 3. točke optužnice koje su se odnosile na vjerske prijelaze i vojni vikarijat. Obrazloženje 2. točke optužnice podijelio je na

¹²² GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 79-96.

¹²³ *Isto*, 111.

četiri dijela u kojima je u potpunosti otklonio sumnju na nasilno prekrštavanje pravoslavnog stanovništva. Iznio je i stav Crkve, ujedno i samog Stepinca naglasivši da ih je Crkva prihvatila prvenstveno da bi se spasili mnogi životi: „*On je osjećao, da se to vrši pod silu, a opet htio je da čovjeka spasi, da nije baš po kanonskim propisima, ali s druge strane stoji motiv čovjekoljublja, koji imade još veću težinu*“. Pri završetku govora zatražio je od sudstva da prilikom donošenja konačne odluke, imaju u vidu sva počinjena dobra djela.¹²⁴

Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske je donio presudu 11. listopada 1946. za Alojzija Stepinca. Prema spomenutom izvješću zagrebački nadbiskup bio je proglašen krivim na temelju pet točaka optužnice. One se odnose na službenoj posjeti ustaškoj vlasti dok su se još vodile borbe sa njemačkim i talijanskim snagama i čestitanju na uspostavljenoj državi. Nadbiskup je proglašen krivim jer je izdao i okružnicu u kojoj poziva kler i vjernike na suradnju sa NDH, a 26. lipnja 1941. prilikom održavanja Biskupske konferencije, obećao je lojalnost i suradnju sa ustaškim političkim vrhom. Nadalje, imajući potpunu kontrolu nad organizacijom „Katoličke akcije“, na njegov poticaj širili su laži i klevete protiv Narodno Oslobodilačkog Pokreta. Služio je misu svakog 10. travnja, a blagdan sv. Antuna, pretvarao je u političke manifestacije. Prilikom utemeljenja ustaškog Sabora, 23. veljače 1942. dočekaio je Pavelića i članove ustaškog sabora pozdravnim govorom. Za vrijeme Drugog svjetskog rata prisustvovao je u brojnim proslavama koje su priređivali predstavnici njemačke i talijanske vlasti. Proglašen je krivim jer je vršio prisilna prevođenja Srba na katoličku vjeroispovijest te je imenovan vojnim vikarom što je velikodušno prihvatio. Predsjedavao je Nadbiskupovim duhovnim stolom koji je 1944. odobrio molitvenik *Hrvatski vojnik* u kojem se naglašavalo da je vjerska dužnost odanost Paveliću i okupatorima te veličanje ustaških zločinaca, poput Jure Francetića i ostalih. U daljnjem dijelu optužnice bilo je navedeno da se tijekom 1944. i 1945. usko povezao s Pavelićem i Mačekom, smišljajući plan o povezivanju neprijatelja u cilju „spašavanja“ NDH. U jednom dokumentu su citirana njegova dva govora, protumačena od strane partijske vlasti kao poziv vjernicima da se spriječi pobjeda komunističke vlasti na čelu s Titom. Prvi govor bio je održan 7. srpnja 1944. pred članovima *Domagoja*: „*Hrvatska danas proživljuje teške časove, a moguće da proživi još i gore, no moramo biti uvijek optimisti i sa pouzdanjem vjerovati da će Hrvatska ostati i da nju nitko ne može uništiti. Hrvatski narod krvari za svoju državu i on će svoju državu usćuvati i spasiti. Svi pokreti protiv Hrvatskog naroda i hrvatske samostalnosti ne smiju niko*

¹²⁴ GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 112-115.

obeshrabriti, već svatko mora još čvršće pristupiti obrani i izgradnji država“. U drugom govoru održanom pred sveučilištarcima 18. ožujka 1945. kazao je: „Znači li mir možda to da jedan društveni sloj ognjem i mačem prigrabi vlast u ruke, a drugim staložina ostaje jedino pravo polagano umirati, makar su u ogromnoj većini, znači li možda mir to da se mogu nesmetano ubijati intelektualci, svećenici, građani, ljudi protivnog političkog naziranja i da se za ta umorstva nikada i nikome ne polažu računi, znači li mir to da se može onemogućavati djelovanje crkve i to opravdavati izgovorom, da se crkva nema pačati u političke svrhe“.¹²⁵

Osuđen je jer je 1945. sazvao Biskupsku konferenciju sa ciljem da se katolički episkopat zauzme za spašavanje okupatorskih snaga kao i NDH. U dogovoru s Pavelićem sakrio je u nadbiskupskom dvoru u Zagrebu arhivu Ministarstva vanjskih poslova NDH i gramofonske ploče koje su sadržavale sve Pavelićeve govore. Prema posljednjoj optužnici polagao je nadu u promjenu vlasti, nadajući se da će doći do obnove NDH. Proglašen je krivim jer je u rujnu 1945. primio u nadbiskupski dvor, ustaškog emigranta Lisaka Eriha, koji mu je iz Salzburga donio tzv. *zavjet* intelektualaca, koji je isticao daljnju borbu za „oslobođenje“ hrvatskog naroda od Partije.¹²⁶ Na temelju iznesenih optužbi, Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske odredio je kaznu na prisilan rad u trajanju od 16 godina i gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od pet godina.¹²⁷

Iz postojećih dokumenata, može se zaključiti da se radilo o montiranom sudskom procesu. Zbog čvrstog stava i ne pristajanja na kompromise s Komunističkom partijom, Stepinac je bio osuđen kao prvi nadbiskup u povijesti Hrvata. Vlast je koristila razne metode pri „ušutkavanju“ nadbiskupa, poput provokacija, vrijeđanja, podmetanje dokaza, lažnim optužbama, likvidacijama svećenika, no Stepinac nikada nije pokleknuo i pristao na zahtjeve koji nisu bili u skladu s katoličkom vjerom.¹²⁸

¹²⁵ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 2, „Rasprava i presuda“, Zagreb, 11.10.1946., str. 40-44.

¹²⁶ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 2, „Rasprava i presuda“, Zagreb, 11.10.1946, str. 47.

¹²⁷ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 105.

¹²⁸ JANDRIĆ, *Kontroverze iz suvremene Hrvatske povijesti*, 80-81.

5.4. REAKCIJE NA PRESUDU

Nakon proglašene presude, pristizale su mnoge reakcije žalosti iz cijeloga svijeta. Prvi među njima bio je vatikanski dnevni list *L'Osservatore Romano* koji je oštro osudio kaznu. U ozračju bunta, Sveta Stolica izdala je 14. listopada 1946. ispravu po kojoj su potpali u izopćenje svi oni koji su učestvovali u procesu protiv Stepinca. Svoje mišljenje o izrečenoj presudi, dao je i član KPJ-a Milovan Đilas. U razgovoru s hrvatskim kiparom Ivanom Meštrovićem, kazao je: „*Ja mislim, i nisam sam u tom uvjerenju, da je Stepinac neporočan, postojan karakter, koji se ne da slomiti. On je bio osuđen nevin, ali često biva u povijesti da pravednici budu osuđeni u cilju postignuća nekih političkih ciljeva*“. Protiv presude prosvjedovalo je i Udruženje američkih Židova, a njihov predsjednik, Louis Breier, dao je izjavu na konferenciji u Bronxu. Stepinca je nazvao „velikom čovjekom Crkve“ koji je na prevaru i lažnim optužbama proglašen suradnikom nacista. U razdoblju velikih progonstava, posebice Židova pod Hitlerovim režimom, nadbiskup Stepinac je zaista bio jedan od rijetkih koji su prosvjedovali protiv nacističkih rasnih zakona.¹²⁹

Svoj glas u znak podrške nevinom Stepincu dali su londonski nadbiskup i kardinal Griffin, kardinal Spellman iz New Yorka, bostonski kardinal O'Connell, nadbiskup McGuian iz Toronta. U Limi gotovo su svi zastupnici parlamenta uputili apel za oslobađanje Stepinca. Pritisak na ukidanje kazne stizao je sa svih strana svijeta. Vladimir Bakarić posjetio je nadbiskupa 1947. i ponudio mu slobodu u zamjenu za njegov trajni odlazak iz Jugoslavije. Stepinac je odbio ponudu uz obrazloženje da ne želi napustiti svoj narod i domovinu.¹³⁰ Povodom presude, oglasili su se i jedni od najpoznatijih svjetskih novina, *The New York Times*. U članku od 13. listopada 1946. stoji: „*Proces nadbiskupa Stepinca je bio čisto politički proces s unaprijed određenom osudom. Proces i osuda hrvatskog premeta vrijeđa obećanje Jugoslavije Ujedinjenim narodima, da će poštivati ljudska prava i osnove slobode svih, bez razlike rase, spola, jezika i vjere. Nadbiskup Stepinac je bio osuđen i bit će utamničen kao dio kampanje protiv njegove Crkve, koja je kriva, što je neprijateljska prema komunizmu*“.¹³¹

¹²⁹ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 196.

¹³⁰ *Isto*, 197.

¹³¹ NIKOLIĆ, ur. *Stepinac mu je ime*, 219.

Presuda je uzrokovala podjelu unutar Srpske pravoslavne crkve. Dok većina pravoslavnih svećenika smatra da je Stepinac kriv postoje i oni koji to negiraju. Posebno se isticao episkop Dionizije koji je nadbiskupa Alojzija Stepinca podržavao u njegovu djelovanju, a znak potpore pružio je i srpski intelektualac Lazar Prokić. Povodom Stepinčeva utamničenja, oglasio se Josip Broz Tito. Za strane medije izjavio je da je donešena presuda, rezultat pritiska Srpske pravoslavne crkve i njenih vjernika te je indirektno priznao da je nadbiskup bio još jedna u nizu žrtava politike. Nedugo nakon, 6. studenog 1950. razgovarao je sa dopisnikom časopisa *New York Times*, C. L. Sulzbergerom te je naveo: „*da bi se pravoslavno stanovništvo pokazalo nezadovoljnim, kad bi Stepinac bio pušten na slobodu te kad bi bio otputovao u inozemstvo (...) da pravoslavno stanovništvo smatra Stepinca ratnim zločincem. I tu ništa ne možemo mijenjati. Bilo je slučajeva u svijetu da su i nedužni ljudi, u interesu države, sjedili u zatvoru, pa čak i ubijani*“.¹³² Navedena izjava dokaz je Stepinčeve nevinosti i same okrutnosti komunističkog režima. Tužitelj Jakov Blažević dao je sličnu izjavu za *Polet*: „*Taj proces protiv Stepinca je nama nametnut. Da je Stepinac bio malo elastičniji, nije trebalo procesa. A on ga je nametnuo, jer je bio politički ograničena osoba*“.¹³³

O njegovu herojstvu i nepravednoj osudi kazali su osobni tajnik dr. Stepinca Stjepan Lacković i član Francuske akademije, Francois Mauriac. Izrazili su veliko nezadovoljstvo i ogorčenje spomenutom presudom. Mauriac je u svojoj izjavi kazao da je „msgr. Stepinac trpio za jedinstvo, on je jedan od mučenika sjedinjenja Istoka i Zapada, a ne samo jedinstva s Rimom“. Uzevši u obzir njegovo djelovanje prije i tijekom Drugog svjetskog rata smatralo ga se braniteljem ljudskih prava, a veliku zahvalnost osim naroda iskazao mu je i papa Pio XII.¹³⁴

O procesu suđenja nadbiskupu Stepincu pisao je i hrvatski publicist Milivoj Magdić. Bio je među prvima koji je kao tadašnji prognanik u Rimu primio vijesti o početku suđenja. U svojih pet članaka dao je osvrt na političku pozadinu kako bi europskoj i američkoj javnosti približio istinitost stvarnih događaja i upozorio na nastojanje jugoslavenskog režima da putem montiranog političkog procesa razvije dobro osmišljenu propagandu. Većina novinara koji su istraživali i pisali razne tekstove usko vezane uz navedeni proces zaključili su da se radi o postupku koji je

¹³² AKMADŽA, *Stepinac riječju i djelom*, 117-119.

¹³³ *Isto*, 120.

¹³⁴ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 239.

bio usmjeren isključivo protiv Katoličke crkve u Hrvatskoj. Stepinac je bio meta totalitarizmu jer je predstavljao jedinu i neslomljivu zapreku ostvarenju ateističke civilizacije.¹³⁵

5.5. ZATOČENIK U LEPOGLAVI

Nadbiskup Stepinac izdržavao je kaznu u Lepoglavi u vremenskom razdoblju od 19. listopada 1946. do 5. prosinca 1951. kada je na rješenje ministra unutrašnjih poslova NRH, Ivana Krajačića, na osnovi članka 67. i 68. *Zakona o izdržavanju kazne*, pušten na uvjetni otpust i prebačen u Krašić.¹³⁶ Njegov zatvorski dosje do današnjeg dana nije objavljen u izvornom obliku već je prepričavan u nekoliko knjiga gdje su iznošeni samo pojedini dijelovi njegova života u zatvoru. O njegovu izdržavanju kazne i zdravstvenom stanju vode se u današnjici razne polemike. S jedne strane postoji tvrdnja da je nadbiskup bio sustavno trovan i mučen, dok se s druge strane tumači da je imao ugodan boravak u zatvoru. To stajalište posebno je zauzeo milicionar i osobni čuvar Stepinca, Dane Mirić koji je bio u svakodnevnom kontaktu s njim. Obje verzije valja promatrati s oprezom jer se temelje na subjektivnim svjedočanstvima, odnosno na svjedočanstvima ljudi koji su tada bili u bliskom kontaktu sa Stepincem, a imali su drugačija gledišta na tadašnju situaciju.¹³⁷

Prema zapisima njegova čuvara boravak Stepinca u Lepoglavi bio je kako autor Dane Mirić navodi, ugodan te je imao privilegije koje nisu imali ostali zatvorenici. Nadbiskup je prema njegovim navodima imao i svoga milicionara koji je imao zadaću osigurati osobnu zaštitu Stepinca. Njegovu hranu spremale su tri različite obitelji. U razdoblju 1946. – 1948. hranu je pripremala Barica Jurina, inače supruga namještenika Kaznionice Lepoglava, Viktora Jurine. Kada je obitelj Jurina preselila u grad Zagreb, idućih godinu dana hranu je pripremala supruga Augusta Kristovića. Od ožujka 1949. pa sve do njegova uvjetnog otpusta, hranu je spremala Sanja Šuc, supruga poslovođe stolarske radionice Alojza Šuca.¹³⁸

¹³⁵ NIKOLIĆ, ur. *Stepinac mu je ime*, 252-255.

¹³⁶ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 200.

¹³⁷ GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 15.

¹³⁸ MIRIĆ, *Stepinac u Lepoglavi zapisi nadbiskupova čuvara*, 35.

Iako postoje publikacije koje tvrde da nije bio izložen represiji tijekom izdržavanja kazne, temeljem istraživanja i dokumenta može se zaključiti upravo suprotno. Naime, već pri sagledavanju dokumenata zatvorskog dosjea vidljivo je da je nadbiskup bio omalovažavan na razne načine. Jedan od prvih primjera jest kada je u zatvorskom dosjeu nazvan pogrđnim nazivom „crkvenom poglavicom“.¹³⁹ O lošem odnosu prema njemu, svjedočio je i Andrija Kukolja, Stepinčev suzatočenik. Kazao je da su mu se često milicajci podsmjehivali i upućivali mu uvredljive komentare, poput „Lojzek, uzmi kiblu i kiblaj“.¹⁴⁰ Slično mišljenje dijelio je i dr. Ivan Pernar, hrvatski odvjetnik i političar. Tako je svibnju 1949. dao izjavu koje mu je u povjerenju rekao jedan od očevidaca tadašnjeg Odgojno-popravnog Doma u Lepoglavi. Njegova priča odnosila se na doček Alojzija Stepinca u jesen 1946. godine. Na jutro njegova dolaska u kaznionicu, komandant je dao naredbu zatvorenicima da prilikom dolaska „najvećeg neprijatelja naroda“, ponize ga gađanjem jajima, paradajzima i pokvarenim krumpirom. U času nadbiskupova ulaska svi zatvorenici su pokleknuli, a Stepinac im je u tom trenutku pružio blagoslov.¹⁴¹

Poznata je činjenica da je Stepinac boravio u posebnom odjelu. Takva situacija može se protumačiti da je bio izoliran sa ciljem da mu se onemogući kontakt sa svim zatvorenicima, ali i vanjskim svijetom. Za vrijeme boravka u kaznionici Stepinac je pokušavao učiti engleski jezik, no zabranili su mu i oduzeli knjige. Posebno se spominje stražar po imenu Josip Petrović koji ga je uznemiravao. Jednom prigodom mu je prilikom dostave hrane izrekao: „*Evo ti, pope, ručak; znaš, da sam ga ja kuhao, ti bi do večeri crko*“. Često su mu bile upućene psovke i pogrde poput: „...*ti Boga tvoga, što te baš ja moram da dvorim, crni smrade*“. Postoji pretpostavka da je Petrović primao naredbe od strane OZNE da na taj način postupa sa Stepincem jer je tada unutar kaznionice Lepoglave djelovalo nekoliko tajnih agenata. Za vrijeme boravka u kaznionici Stepinac nije prisustvovao priredbama. Imao je određeno vrijeme za služenje mise i molitve, a pravo posjeta imali su samo određeni ljudi koji su bili pod vrlo strogim nadzorom. Kako bi partija zataškala činjenicu da je Stepinac bio zlostavljan, angažirali su glavnog urednika *Vjesnika* Frane Barbierija da intervjuira nadbiskupa pri izlasku iz Lepoglave i demantira sve vijesti da je Stepinac bio mučen. Na upit Barbiera kakvi su bili uvjeti u zatvoru, Stepinac je kratko odgovorio

¹³⁹ MIRIĆ, *Stepinac u Lepoglavi zapisi nadbiskupova čuvara*, 121.

¹⁴⁰ MUŽIĆ, *Katolička crkva Stepinac i Pavelić*, 336.

¹⁴¹ NIKOLIĆ, ur. *Stepinac mu je ime*, 369-371.

„Kako vidite, živ sam“ te je nadodao „međutim, moram reći, bilo je i izvjesnih teškoća, psiholoških – mislim na stražare“. Potom je uslijedio komentar novinara: „Naravno, osuđenik na 16 godina zbog protunarodnog rada, ne može se u zatvoru još i psihološki potpuno dobro osjećati“. Barbieri je imao zadatak uvjeriti javnost da se pretjerivalo s navodima da se loše postupalo sa nadbiskupom Stepincem tijekom izdržavanja kazne u Lepoglavi.¹⁴²

Prema navodima autora Gordana Akrapa, Stepinac je tijekom boravka u zatvoru mogao održavati kontakt jedino s dvoje svećenika koji su mu svakodnevno pomagali oko služenja mise. Sve posjete morale su biti odobrene, a bilo koji razgovor koji se mogao dotaknuti o stanju u Nadbiskupiji bio je strogo zabranjen. Razgovori su trajali svega dvadesetak minuta, a tijekom razgovora uvijek je morao biti prisutan jedan djelatnik UDB-e. Sve pošiljke koje je nadbiskup slao ili primao, bile su detaljno pregledane, a većinu pristiglih Stepinac nije nikada ni dobio. Bio je izoliran i stavljen pod zaštitu sedam dana u tjednu kako ne bi ostvario kontakt s nekim od zatvorenika u kaznionici. Razgovori Stepinca s pripadnicima klera često su bili prekidani, a kasnije su i u potpunosti bili prekinuti. Novinari su također morali imati odobrenje za razgovor sa Stepincem. Oni su najčešće bili nadgledani, a pri dolasku inozemnih novinara bilo je potrebno pronaći prevoditelje koji su mogli pratiti tijek razgovora. Okrutnost režima prema nadbiskupu ogleda se i u činjenici da mu nije ni javljena vijest o majčinoj smrti: „*Zamjenik upravnika doma tvrdi da Stepincu od strane uprave nije priopćeno da mu je mati umrla, a isto tako da mu nije predan ni list dominikanca Fazlinića, koji mu je jedini do sada izrazio sućut povodom smrti njegove majke. Po tumačenju zamjenika upravnika, postoji mogućnost da su ga o smrti njegove majke obavijestili Borić ili Pavunić, koji mu ministriraju kod mise, a koji su to mogli doznati iz novina*“.¹⁴³

Situacija u Lepoglavi bila je daleko od one kakvu su opisivali djelatnici MUP-a i zatvorske kaznionice. Njegov boravak je u medijima bio lažno prikazivan. Komunistički režim pokušao je na taj način spriječiti teoriju o njegovu mučeništvu. U tu svrhu Partija je odlučila premjestiti Stepinca u kućni pritvor. Bilo je potrebno pronaći prigodan smještaj koji bi im

¹⁴² GENC, *Stepinac zatvorski dosje*, 193-194.

¹⁴³ AKRAP, *Kardinal Stepinac u dokumentima Gestapa i Ozn-e*, 92-96.

omogućio lakši nadzor i kontroliranje Stepinčeva kretanja, ali i posjeta. Kao pogodno rješenje bio je izabran župni ured u Krašiću.¹⁴⁴

5.6. OKOLNOSTI SMRTI

Nakon internacije u Krašić njegovo zdravstveno stanje bivalo je sve lošije. Prema iskazu osobnog Stepinčevog liječnika dr. Branislava Bogičevića, Alojzije Stepinac nikada nije teže obolijevao kao dijete. U kolovozu 1938. operirao je slijepo crijevo, a pripisuju mu se i teške duševne boli koju je zadobio još prilikom preuzimanja funkcije nadbiskupa od 1934. godine. Prve indikacije narušenog stanja pojavile su se prilikom zadnjih mjeseci boravka u Lepoglavi. Godine 1952. zadobio je upalu uha, a nedugo kasnije i bronhitis. Simptomi ozbiljnije narušenog zdravstvenog stanja pojavili su se krajem iste godine. Nakon što je počeo osjećati jaku bol u lijevoj nozi ustanovljena mu je tromboza. Riječ je o vrlo teškoj bolesti, stoga su liječnici sugerirali prijevoz u Zagreb radi kirurške operacije. Liječenje je naišlo na ne predviđene komplikacije stoga je bio primoran podvrgnuti se operaciji 14. prosinca u župnom stanu u Krašiću gdje je boravio.¹⁴⁵ Postavlja se pitanje zašto je operacija izvršena u dvoru gdje je Stepinac boravio. Odgovor na to pitanje nalazi se u dopisu kojeg su objavili u listovima *Hrvatski dom* i *Glas sv. Antuna* 1953. godine. Iz njega slijedi da je Vladimir Ranković zabranio prijevoz Nadbiskupa u Zagreb i izdao naredbu da se u Krašić uputi Vlado Komnenović, inače liječnik koji je istovremeno vršio funkciju potpukovnika UDBE. Nakon obavljenog pregleda ustanovio je da operacija nije potrebna, stoga je biskup Salis Seewis intervenirao i ustupio kontakt sa liječnikom Riesnerom, koji se odmah uputio u Krašić i izvršio kirurški zahvat.¹⁴⁶

Liječenje kao i sama operacija nije rezultirala pozitivnim ishodom, već je stanje s vremenom postajalo neizdrživo. Godine 1953. pojavili su se novi simptomi. Naime, nakon što je zadobio crveno-ljubičaste mrlje na području lica utvrđena mu je bolest zvana *polycytaemia rubra vera*. Liječnici su mu zatim ponudili mogućnost adekvatnog liječenja u Švicarskoj. Iako je

¹⁴⁴ AKRAP, *Kardinal Stepinac u dokumentima Gestapa i Ozn-e*, 92-96.

¹⁴⁵ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 212.

¹⁴⁶ NIKOLIĆ, ur. *Stepinac mu je ime*, 75.

Stepinac bio svjestan ozbiljnosti navedene bolesti odbio je ponudu s obrazloženjem da nije uvjeren da će mu biti omogućen povratak domovini nakon izlječenja. U Zagreb su pristigla dva specijalista iz Sjedinjenih Američkih Država (SAD), dr. John Lawrence i dr. Ruzich te ubrizgali mu injekciju radioaktivnog fosfora nakon koje je nadbiskup bio boljeg stanja. Drugu dozu, primio je 27. veljače 1957. godine. Iako je Stepinac ponekad osjećao napredak u liječenju u stvarnosti to nije bilo tako. *Polycytaemia rubra vera* je specifična bolest kojoj je potrebno mnogo godina za stvaranje prvih znakova simptoma, a za oboljele koji ju dijagnosticiraju kasno je najčešće pogubno kao i u Stepinčevu slučaju. Predosjećajući skoriju smrt, 1958. je kazao: „*Nema tu pomoći. Svršetak je blizu*“.¹⁴⁷

Iste godine, pojavili su se identični simptomi i u drugoj nozi prilikom čega je došlo do naglog slabljenja srca, upale pluća i tromboze u desnoj nozi. Sve naznake upućivale su na mogućnost trovanja, ali i zračenja iz susjedne ćelije. Autor Vladimir Horvat u djelu *Kardinal Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava* iznio je tvrdnju da ga je partijski vrh na čelu s Titom trovao tijekom njegova zatočeništva u Lepoglavi. Kada se počeo osjećati loše, internirali su ga u Krašić zbog straha od razotkrivanja zlodjela kojeg su učinili. U slučaju njegove nagle smrti u kaznionici obdukcija tijela provela bi se uz nazočnost stranih patologa, što nije išlo u korist komunističkoj vladi. Isto mišljenje javno je izrekla sestra Salezija koja je njegovala Stepinca u njegovim posljednjim danima. Po naredbi davala je Stepincu čaj od oleandra za kojeg smatra da je tim putem trovanje vršeno. Također, *polycytaemia* je u većini nasljedna bolest. S obzirom na činjenicu da u njegovoj obitelji nitko nije imao istoimenu bolest teško je vjerovati da je bila rezultat prirodnog oboljenja.¹⁴⁸

Svoje posljednje riječi „*Fiat voluntas Tua*“ Stepinac je izrekao netom prije zadnjeg uzdaha. Preminuo je 10. veljače 1960. u 14 sati i 15 minuta u Krašiću. Ovaj događaj za katoličke vjernike bio je tragičan, dok je s druge strane predstavljao „pobjedu“ komunističke propagande. *Radio Vatikan* bio je među prvima koji su svijetu objavili smrt hrvatskog nadbiskupa Stepinca. Netrpeljivost partijskog vrha prisutna je u izjavi jugoslavenskog radija koji je iznio obavijest o nadbiskupovoj smrti, prešućujući njegovu službu i naslov. U kasnim večernjim satima *Radio*

¹⁴⁷ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*, 212-213.

¹⁴⁸ *Isto*, 214.

Beograd bio je jedini koji je dao najkraću obavijest. U svega samo 15 riječi objavio je vijest o smrti.¹⁴⁹

Državna vlast odbila je zamolbu dr. Franje Šepera da se posljednji ispraćaj Stepinca održi u zagrebačkoj katedrali s obrazloženjem da je umro prije odsluženja kazne te da oni imaju pravo odlučiti gdje će biti pokopan.¹⁵⁰ Dan nakon nadbiskupove smrti predsjednik Republičke komisije za vjerska pitanja, Stjepan Iveković, obznanio je Šeperu da će se ispraćaj ipak održati u Prvostolnoj crkvi u Zagrebu.¹⁵¹

Ono što je sporno jest obdukcija Stepinčeva tijela. Postoji mogućnost da je Stepinac bio trovan tijekom boravka u Lepoglavi, pa je samim time upitno što se točno dogodilo prilikom obdukcije. Je li Partija doista trovala Stepinca pa je pod nadzorom „svojih“ patologa zatajila cijelu istinu?¹⁵²

Uvidom u spisak domaćih i stranih liječnika o Stepincu je od 1952. pa sve do njegove smrti brinulo 13 liječnika i jedna medicinska sestra, Stela Prpić. Domaći liječnici bili su dr. Branislav Bogičević, dr. Danko Riessner, prof. dr. Anton Šercer, prof. dr. Dinko Sučić, prof. dr. Silvije Kadrnka, prof. dr. Zvonimir Pavičić, prim. dr. Otto Kriveo, dr. Ljubomir Popović, prim. dr. Ivo Šalek, doc. dr. Brick Heuptmann. Od inozemnih liječnika bili su direktor medicinske klinike, Freiburg im Breisgau, prof. dr. Heilmeyer. Zatim prof. dr. John H. Lawrence sa Sveučilišta u Kaliforniji i prof. dr. John Ružić, kirurga iz Chicaga.¹⁵³

Obdukcija je bila izvršena 10. veljače 1960. na Institutu za sudsku medicinu Medicinskog fakulteta Sveučilišta u gradu Zagrebu po nalogu Državnog sekretarijata za unutarnje poslove Narodne Republike Hrvatske (DSUP NRH). Početak obdukcije započeo je u 22 sata te je trajao do 11. veljače u 3:20 sati ujutro. Prema izvještaju sastavljenom 11. veljače, navodi se da je balzamiranje leša izvršeno nakon čega je tijelo otpremljeno u Krašić. Zapisnik započinje detaljnim vanjskim opisom leša te unutarnjim pregledom tijela. Prema dokumentu dr. Palmović

¹⁴⁹ NIKOLIĆ, ur., *Stepinac mu je ime*, 45.

¹⁵⁰ *Isto*, 226-227.

¹⁵¹ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava*, 226-229.

¹⁵² *Isto*, 229-258.

¹⁵³ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 56, „Obavijest o smrti i izvještaj o obdukciji“, Zagreb, 1960., str. 2.

je svaki organ zasebno rezao i diktirao nalaz te su izvađeni svi organi od kojih su pojedini poslužili za histološki pregled, toksikološku i kemijsku analizu.¹⁵⁴

Temeljem histoloških pregleda, nalaz je dijagnosticirao slijedeće bolesti: *polycythaemia, splenomegalia, hypertrophia glandularis prostatae, atrophia granularis renis atheroacclorotica, cystae renis, pyelonephritis chronica gradus levioris, hypertrophia myocardi, myocarditis subchronica fibrosa, embolia rani arteriae pulmonalis, infarctus incipiens pulmonis, pneumonia modularis incipiens, hypostasia pulmonie, bronchitis catarrhalis acuta, cyanosis et oedema hepatis, cyanosis et oedema cerebri*. Kao uzrok smrti dijagnosticirano je *embolia arteriae pulmonalis*. Mišljenje su dali obducenti doc. dr. Palmović i dr. Volarić i istaknuli da su sve prethodno navedene bolesti usko povezane te da je nadbiskup Stepinac umro prirodnom smrću uslijed začepjenja plućne arterije mobiliziranim trombima. Naglasili su da je smrt nastupila naglo, kao rezultat svih navedenih bolesti¹⁵⁵

Mnogi njegovi progonitelji zastupali su tezu da je Stepinac umro prirodnom smrću, no postoji mnogo dokaza koji to opovrgavaju. Mnoštvo ljudi poput liječnika i djelatnika u kaznionici je posvjedočilo da je u zatvoru trovan te da mu nije bilo pruženo adekvatno liječenje. Kao prilog tome, liječničko izvješće o njegovom zdravstvenom stanju s vremenom je nestalo, a postoje i nagađanja da je uništeno od strane državne vlasti. Da je kardinal bio uistinu trovan postoji svjedočanstvo liječnika Frana Živičnjaka koji je 1990. naveo da mu je kolega u vrijeme studiranja na Medicinskom fakultetu u povjerenju rekao da je američki novinar Sultzberger (koji je inače bio jedan među rijetkima koji su imali dozvolu vršiti posjetu nadbiskupu Stepincu u zatvor) prilikom jedne posjete, Stepincu darovao džepni sat. Prema njegovim navodima sat je sadržavao radioaktivne čestice koje su zračile, a kao rezultat Stepinac je nakon određenog razdoblja obolio od policitemije.¹⁵⁶

Još jedna nepravilnost uočena je prilikom započetog postupka kanonizacije. Naime, zagrebački nadbiskup uputio je molbu 1973. Svetoj Stolici za početak kanonizacije, a osnovana je posebna komisija i sudsko vijeće koji su vodili navedeni postupak. Sve do ekshumacije 1993. grobnica se nije otvarala. Prilikom ekshumacije utvrđeno je da tijelo nikada nije bilo balzamirano

¹⁵⁴ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 56, „Obavijest o smrti i izvještaj o obdukciji“, Zagreb, 10.2.1960., str. 3, 19.

¹⁵⁵ HR-HDA-1561-SDS RSUP SRH, kut. 56, „Obavijest o smrti i izvještaj o obdukciji“, Zagreb, 10.2.1960., str. 6-9.

¹⁵⁶ „Odgovor mons. Batelje na manipulacije iz članka u Nacionalu“.

iako je prema izvještaju sastavljenom i potpisanom od strane patologa prilikom obdukcije leša potvrđeno suprotno. Posmrtni ostaci bili su raspadnuti, a otkriveni su i tragovi kiseline koja je ulivena prilikom same obdukcije tijela. Pretpostavlja se da je kiselina imala zadaću razgraditi organizam te su na taj način htjeli prikriti tragove trovanja. Iste godine, Kemijski institut sudske medicine *La Sapienza* analizirao je ostatke kosti te ustanovio prisutnost teških otrovnih metala, poput olova, arsena, kadmije, krome, antimona. Iste rezultate nakon analiziranja iznio je i *Forensic genetics centar* iz Toronta 2016. godine.¹⁵⁷

Temeljem iznesenih činjenica može se zaključiti da smrt kardinala Stepinca nije bila nagla niti je nastala prirodnom smrću, već je stvarana sustavnim trovanjem tijekom godina provedenih u zatvoru, što negira službene dokumente DSUP-a NRH. Na temelju svjedočanstva još za vrijeme izdržavanja kazne u Lepoglavi Stepinac je bio izložen radioaktivnom zračenju, a kao dokaz tome, mons. Juraj Batelja ističe toksikološki nalaz koji je utvrdio postojanje teških otrovnih sastojaka u posmrtnim kostima bl. Stepinca i mijelofibroza na koju zračenje ima iznimno jak učinak. Partijska vlast smatrala je da će otpuštanjem Stepinca u Krašić maknuti sumnje i krivicu za naglo oboljenje u zatvoru.¹⁵⁸

Časopis *Vikend* objavio je članak u kojem navodi da se jedan od zatvorskih stražara u Lepoglavi hvalio da je u hranu koja je spremna za nadbiskupa, osobno ubrizgao otrov. Sličnu tvrdnju iznio je i Juraj Batelja za *Večernji list*, a postoji i nekoliko svjedoka koji mogu tome posvjedočiti. O teoriji da je bio podvrgnut trovanju zastupao je i don Živko Kustić. U mnogim izjavama tvrdio je da je Stepinac bio dugi niz godina izložen zračenju što je prouzrokovalo kasniju bolest od koje je preminuo, ali i prisutnost kiseline koja je bila ulivena prilikom obdukcije tijela: „*Ali čuje se da su stručnjaci, kad je metalna kapsa iz sanduka otvorena, bili začuđeni koliko je metal oštećen. Njegovo su tijelo, navodno, trebali balzamirati, pošto su mu izvađeni svi meki dijelovi. Pronađena je i veća količina te opasne kemijske tvari koja je godinama nakon smrti djelovala i na njegove ostatke i na metal. To upućuje na namjeru vlasti da se pred budućim istraživačima unište svi tragovi zločina*“.¹⁵⁹

Na temelju dostupnih dokumenata, može se zaključiti da je nadbiskup Alojzije Stepinac uistinu podnio mučeništvo iz ljubavi prema Bogu i svome narodu. Tijekom cijelog života,

¹⁵⁷ HORVAT, *Kardinal Alojzije Stepinac mučenik za ljudska prava*, 257-258.

¹⁵⁸ *Isto*, 215.

¹⁵⁹ MIRIĆ, *Stepinac u Lepoglavi zapisi nadbiskupova čuvara*, 123.

ustrajao je u borbi za pravednost i slobodu vjere.¹⁶⁰ Jednom prilikom, kardinal Franjo Kuharić o njemu je kazao ovim riječima: „*Uvijek je bio protiv zločina jer je bio za čovjeka*“.¹⁶¹ Dokaz tome su činjenice da ga je 12. siječnja 1953. papa Pio XII imenovao kardinalom, a 3. listopada 1998. papa Ivan Pavao II proglasio blaženikom u Mariji Bistrici.¹⁶² Njegova beatifikacija doista ima simboličko značenje jer mu je život bio obilježen borbom protiv tri totalitarna režima. Uspostavom samostalne Republike Hrvatske, Sabor je 14. veljače 1992. donio deklaraciju kojom je dokazano da je Stepinac bio nevin i nepravedno osuđen na montiranom političkom procesu. Cilj deklaracije bio je maknuti „ljagu“ s njegova imena i ispraviti veliku počinjenu povijesnu nepravdu.¹⁶³

5.7. REAKCIJE NA KARDINALOVU SMRT

Vijest o smrti Alojzija Stepinca širila se velikom brzinom u cijelom svijetu. Mnogobrojni inozemni mediji pisali su razne članke. Poslani su i posebni dopisnici u Zagreb koji su izvještavali povodom Stepinčeve smrti. Najviše su izvještavali listovi iz Austrije, Njemačke, Italije, Irske, Sjedinjenih Američkih Država (SAD). Od zapadnih medija, posebno se ističu *Washington Post*, *Chicago Sunday Tribune* i *The New York Times* koji je 22. veljače 1960. detaljno razradio njegovu biografiju. U sadržaju članka, ističe se da je msgr. Stepinac osudio ustaške zločine i bio zaštitnik progonjenih Židova.¹⁶⁴ Posebnu pozornost valja obratiti na izjavu prof. Meštrovića povodom zatočenja msgr. Stepinca koju mu je u New Yorku rekao Milovan Đilas: „*Svaki pametan komunist znade, da je Stepinac nedužan i da je suđen samo zbog političkih razloga*“.¹⁶⁵

Od iznimno velikog broja članaka priložit će se pojedini odlomci svjetskih novina. U njemačkom listu *Neue Tageszeitung* stoji: „...*Ovime završava jedan od najtragičnijih perioda u*

¹⁶⁰ BOGOVIĆ, *Hrvatski mučenici za vjeru i dom*, 52.

¹⁶¹ PAVIČIĆ, *Razgovori s kardinalom*, 24.

¹⁶² PRUDEUS, *Kardinal Alojzije Stepinac*, 31.

¹⁶³ BOZANIĆ, *Blaženi Alojzije Stepinac*, 65.

¹⁶⁴ AKMADŽA, *Stepinac riječju i djelom*, 145-146.

¹⁶⁵ *Isto*, 147.

povijesti progonjene Crkve, kao i u povijesti beogradskih vlasti, kojima nije nikada uspjelo odstraniti iz zemlje nadbiskupa, koji je stajao kao krajnja zapreka na putu ateističkim naporima režima“. Dokaz da je Alojzije Stepinac uistinu bio plemenit, prikazuje citat talijanskih novina *Il Giornale d'Italia*: „...Sa Stepincem ne nestaje samo upravitelj jedne biskupije ili pobožan i revan svećenik, kojeg smo upoznali u teškim časovima, s njim nestaje nešto mnogo više, nešto što je ne samo ljudsko, gotovo jedan simbol, štit latinske vjere na onoj hrvatskoj zemlji, koja je tako gorljiva u kršćanskom životu“.¹⁶⁶

Američki tisak *Newsweek* objavio je nekrolog u veljači 1960. koji se odnosio na reakciju katoličkih vjernika diljem Jugoslavije na dozvolu pokopa u zagrebačkoj katedrali. Od ostalih listova izvještavali su *La Liberte* iz Freiburga, *Le Pays* iz Porrentruryja, *Der Klare Blick* iz Berna, *Kirchenzeitung* iz Luzerna, *Le Monde* iz Pariza, *Deutsche* iz *Tagespost* iz Wurzburga. Henri Schaller u članku *Za Boga ili za politiku?* u dnevnom listu *Le Pays* osvrnuo se na izjavu predsjednika vlade Vladimira Bakarića u kojoj tvrdi da Katolička crkva nikada nije bila pod represijom komunističkog režima. Schaller je iznio stav i kazao da su takve izjave samo još jedna politička zablude kako bi obmanuli javnost te da je vlast na čelu s Titom glavni krivac za Stepinčevu smrt.¹⁶⁷

Prema izvješću sastavljenom 1. ožujka 1960. *Odjela informiranja Državnog sekretarijata za inozemne poslove* istaknuto je da se o izvještavanju smrti kardinala Alojzija Stepinca davao veliki medijski prostor u zapadnom tisku. Zapadni tisak u svojim člancima prikazivao je Stepinca žrtvom komunističke propagande, ali i pravednikom za borbu i slobodu vjere. O istom događaju izvještavale su i neke od zemalja Bliskog istoka, a od europskih zemalja u kojima je prednjačio komunizam kratku obavijest iznijele su Poljska i Mađarska. *Odjel informiranja* smatrao je kako medijsko izvještavanje nije bilo usmjereno protiv jugoslavenske vlasti. Shvatili su kao pokušaj da se preko tiska javno raspravlja o poboljšanju crkveno-državnih odnosa.¹⁶⁸

Najveću pažnju dao je *Radio Vatikan*, a sastavljen je i poseban spis o emisijama u razdoblju od 10. veljače 1960. do 19. svibnja 1960. godine. U navedenom dokumentu isticalo se da je kardinalova smrt imala daleko veći odjek u svijetu od onih koji čak zauzimaju i veće dužnosti u crkvenim organizacijama. Emisije su iznosile obavijesti o Stepinčevu životu i

¹⁶⁶ AKMADŽA, *Stepinac riječju i djelom*, 55-56.

¹⁶⁷ *Isto*, 146.

¹⁶⁸ *Isto*, 148.

crkvenom djelovanju. Prvih nekoliko dana nakon kardinalove smrti emisije su većinski bile posvećene prenošenju vijesti o porukama sućuti, pripremama za pokop, ali i publicitet kojeg je njegova smrt zadobila u domaćem i stranom tisku. Jugoslavenski režim ocijenio je taj pothvat kao pokušaj da se kroz promidžbu Stepinac prikaže žrtvom komunističkog režima i ocrni vlast kao glavni krivac za nastale događaje. Smatrali su da je isticanje Stepinca junakom preuveličano i predstavlja početak stvaranja tzv. kulta ličnosti. Jedan od primjera jest emisija od 21. veljače 1960.: „*Posvuda se ističe kako je on za života bio uzvišen uzor borca za Božja i ljudska prava, predvodnik progonjene Crkve, a poslije svoje svete smrti, osim što je uzor, postao je zaštitnikom i zagovornikom svih progovljenih kršćana pod bezbožnim materijalističkim jarmom*“.¹⁶⁹

Kroz emisiju Alojzija Stepinca prikazivalo se i simbolom otpora protiv komunističkog materijalizma. Često se naglašavalo da mu mnogi državnici odaju počast, poput senatora SAD-a, Tomasa Doda, koji je svoj govor posvetio Stepincu u čast. Istaknuo je da „ulazi kao div u povijest, kao simbol našega vremena u borbi protiv bezbožnoga materijalizma“. Američki Senat i Kongres često su govorili o Stepinčevoj borbi između dobra i zla, a jednom prilikom senator iz Illionisa izjavio je da cijeli svijet tugovao za pokojnim kardinalom. Mnogi političari i intelektualci oduševljeno su govorili i prisjećali se njegova spomena. U nastavku dokumenta se govorilo i o promidžbenoj kampanji koja je nastojala prikazati unutrašnji poredak u Jugoslaviji kao sustav progona i nasilja. Slušatelje se pozivalo na borbu protiv nepravednog režima i „bratstva i jedinstva“ naroda.¹⁷⁰

Iz iznesenih podataka vidljivo je da je jugoslavenskoj vlasti stalo na koji način će Stepinac biti prikazan u svjetskim medijima, ali i odnos jugoslavenskog režima prema njemu i Crkvi. Navedenu emisiju koju je predvodio *Radio Vatikan*, vlast je okarakterizirala da se odvija uz pomoć Svete Stolice sa svrhom pokretanja medijske kampanje protiv socijalističke Jugoslavije.¹⁷¹

¹⁶⁹ AKMADŽA, *Stepinac, riječju i djelom* 150.

¹⁷⁰ *Isto*, 151-152.

¹⁷¹ *Isto*, 152.

6. ZAKLJUČAK

Na temelju iznesenih činjenica može se zaključiti da je kardinal Alojzije Stepinac uistinu predstavljao velikana Katoličke crkve u Hrvata. Slijedio je nauk Crkve i u ustrajnosti, zagovarao jednakost svih ljudi ne dijeleći ih prema rasi ili nacionalnosti. Od početka službovanja bio je izuzetno vjeran katolički svećenik. Njegova humanost vidljiva je putem plemenitih propovijedi kroz koje je isticao potrebu pomaganja potrebitima i promicanju jedinstva ljudi kroz Kristove zapovijedi. Poštivao je volju hrvatskog naroda i ohrabrivao je katoličko svećenstvo da nikada ne pokleknu u teškim vremenima, kao što je i sam činio. Usprkos brojnim prijetnjama i progonu, odlučno je pružao podršku potrebitima što potvrđuju brojna iznesena svjedočanstva. U poslijeratnom razdoblju, nanizale su se mnoge nepravde i teške optužbe uperene protiv Alojzija Stepinca. Komunistička partija pokušala je svim sredstvima učiniti nadbiskupa ratnim zločincem u očima naroda. Temeljni razlog pokretanja sudskog postupka protiv kardinala Stepinca očituje se u nadbiskupovu odbijanju zahtjeva partije za odcjepljenjem Katoličke crkve u Hrvatskoj od Svete Stolice. Na temelju navedenog, sustav je pokrenuo kampanju pomoću koje je htio ukloniti Stepinca, kao tadašnju prepreku u ostvarenju potpunog socijalističkog uređenja države. Usprkos svim pokušajima klevetanja i omalovažavanja nadbiskup je čvrsto stajao u uvjerenju da i pod ugrozom vlastita života, treba braniti prava Crkve. Njegova neustrašivost i nepokolebljivost navela je komunistički sustav da psihički pritisak preraste u fizičko nasilje, što je vidljivo prilikom utamničenja. U zemlji „narodne demokracije“ gdje je Katolička crkva bila pod snažnom represijom, kardinal je još snažnijim glasom ustao i prosvjedovao u dobrobit zemlje i naroda. Montirani sudski proces ukazao je na mnoge crkveno-državne probleme koji su tada postojali, a bili su teško rješivi jer Crkva nije pristajala na zahtjeve partijske vlasti. Medijska propaganda poslužila im je kao dodatno sredstvo u rušenju njegova ugleda u javnosti, što se posebice očituje kod katoličkih vjernika kojima je kršćanska religija imala vrlo značajnu ulogu u životu. Osuda i utamničenje je nadbiskupa višestruko ojačalo u vjeri. Svoje zatočeništvo u Lepoglavi, a kasnije u Krašiću u potpunosti je posvetio crkvenom djelovanju. Zahvaljujući dostupnoj arhivskoj građi, Stepinčevo istinsko i plemenito djelovanje u korist ljudi, dokazano je u brojnim dokumentima. Pregledom do sada objavljenih činjenica smrt bl. Alojzija Stepinca uistinu je bila mučenička.

Njegova žrtva poslužila je kao dokaz da je bio jedan od najsvjetlijih likova u povijesti, koji će zasigurno ostati zapamćen po nesebičnom pružanju pomoći i beskrajnoj ljubavi prema hrvatskom narodu.

7.POPIS KRATICA

SPC – *Srpska pravoslavna crkva*

GESTAPO – *Geheime Staatspolizei*

RSHA – *Reichssicherheitshauptamt*

OZNA – *Odjeljenje za zaštitu naroda*

NDH – *Nezavisna Država Hrvatska*

NKOJ – *Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije*

AVNOJ – *Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije*

CK KPS – *Centralni komitet Komunističke partije Srbije*

ZAVNOH – *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske*

FNRJ – *Federativna Narodna Republika Jugoslavija*

DFJ – *Demokratska Federativna Jugoslavija*

JNA – *Jugoslavenska narodna armija*

NOP – *Narodnooslobodilački pokret*

NRH – *Narodna Republika Hrvatska*

UDBA – *Uprava državne bezbjednosti*

8. POPIS BIBLIOGRAFIJE

Arhivsko gradivo

HR-HDA-1561. Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske, serija Dosjei građana, dosje br. 301681.

Literatura

AKMADŽA, Miroslav. *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.* Zagreb-Slavonski Brod: Despot Infinitus, 2013.

AKMADŽA, Miroslav. *Stepinac, riječju i djelom.* Zagreb: AGM, 2019.

AKRAP, Gordan. *Kardinal Stepinac u dokumentima Gestapa i OZN-e.* Zagreb: Udruga sv. Jurja; Glas Koncila; Laser Plus, 2016.

ALEXANDER, Stella. *Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca: trostruki mit.* Zagreb: TZG P. Golia, 1990.

BATELJA, Juraj. *Euharistijska evangelizacija nadbiskupa Alojzija Stepinca.* Zagreb: Glas Koncila, 2006.

BATELJA, Juraj. *Riveliijeva zavjera laži: Blaženi Alojzije Stepinac i Srpska Pravoslavna Crkva.* Zagreb: Postulatura blaženoga Alojzija Stepinca, 2015.

Bilandžić, Dušan. "Tito i povijesni put Jugoslavije." *Politička misao* 17, br. 1-2 (1980): 3-46. <https://hrcak.srce.hr/114616>.

BOGOVIĆ, Mile. *Hrvatski mučenici za vjeru i dom*. Split: Verbum, 2005.

BOZANIĆ, Josip. *Blaženi Alojzije Stepinac – baština koja obvezuje*. Zagreb: Glas Koncila i Kršćanska sadašnjost, 2008.

Čondić, Alojzije. "Alojzije Čondić, Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. godine na temelju pastirskih pisama." *Crkva u svijetu* 46, br. 3 (2011): 277-300. <https://hrcak.srce.hr/72139>.

GABELICA, Ivan. *Blaženi Alojzije Stepinac i hrvatska država*. Zagreb: Ivan Gabelica, 2007.

GENC, Mladen. *Stepinac: zatvorski dosje: povodom 60. obljetnice sudskoga procesa nadbiskupu Alojziju Stepincu (11.listopada 1946.- 11. listopada 2006.)*. Varaždin: Mini-print-logo, 2006.

HARRIS, Robin. *Stepinac, njegov život i vrijeme*. Zagreb: Školska knjiga, 2016.

HORVAT, Vladimir. *Kardinal Alojzije Stepinac - mučenik za ljudska prava*. Zagreb: Meridijani, 2008.

HORVAT, Vladimir. *Kardinal Alojzije Stepinac*. Đakovački Selci: Župski ured, 1989.

HRNČEVIĆ, Josip. *Svjedočanstva*. Zagreb: Globus, 1986.

JANDRIĆ, Branislav. *Kontroverze iz suvremene hrvatske povijesti: osobe i događaji koji su obilježili hrvatsku povijest nakon Drugoga svjetskog rata*. Zagreb: Srednja Europa, 2006.

Josipović Batorek, Slađana. "Provedba agrarne reforme na crkvenim posjedima u Đakovačkom dekanatu 1945.-1948.." *Scrinia Slavonica* 12, br. 1 (2012): 295-322. <https://hrcak.srce.hr/87740>.

KRIŠTO, Jure. *Katolička crkva u totalitarizmu 1945.-1990. Razmatranja o Crkvi u Hrvatskoj pod komunizmom*. Zagreb: Globus, 1997.

KRIŠTO, Jure. *Sukob simbola: politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Globus, 2001.

MAJNARIĆ, Ivan; KEVO, Mario; ANIĆ, Tomislav, ur. *Nadbiskup Stepinac i Srbi u Hrvatskoj: u kontekstu Drugoga svjetskog rata i poraća*. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište; Zagrebačka nadbiskupija; Kršćanska sadašnjost, 2016.

Merzić, Omer. "Rasizam u Njemačkoj između dva svjetska rata." *Essehist* 10, br. 10 (2019): 97-100. <https://hrcak.srce.hr/235679>.

MUŽIĆ, Ivan. *Katolička crkva, Stepinac i Pavelić*. Zagreb: Dominović, 1997.

NIKOLIĆ, Vinko, ur. *Stepinac mu je ime*. München-Barcelona: Knjižnica hrvatske revije, 1978.-1980.

PAVIČIĆ, Darko. *Razgovori s kardinalom*. Zagreb: Teovizija, 1995.

PRUDEUS, Joža. *Kardinal Alojzije Stepinac*. Zagreb: BS print, 1999.

RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

SZABO, Agneza. *Hrvatski velikan Alojzije Stepinac*. Vinkovci: Privlačica, 2019.

VOJINOVIĆ, Aleksandar. *Nije sramota biti Hrvat, ali je peh*. Zagreb: Pavičić, 1999.

Internet stranice

„Svjedočanstvo mons. Nikole Borića, dano 5. srpnja 1979“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/svjedocanstva-770/770?page=2>.

„Svjedočanstvo o. giuseppea Masuccija o prijetnjama komunističke vlasti Stepincu“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/svjedocanstva-770/770?page=2>.

„Ustaški režim Stepinca je smatrao „ljubiteljem Židova““. Bitno.net. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <https://www.bitno.net/vjera/svjedocanstva/kad-hrabrost-prevlada-ustaski-rezim-stepinca-je-smatrao-ljubiteljem-zidova/>.

„Vlč. Cecelja: Uzimao bi svoje obroke i nosio sirotinji“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/svjedocanstva-770/770?page=2>.

„Zahvala pravoslavaca nadbiskupu Stepincu za puštanje iz zatvora“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/svjedocanstva-770/770?page=2>.

„Zahvala Terezije Škringer Stepincu što joj je njegovom intervencijom dva puta pošteđen život“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/svjedocanstva-i-dokumenti/svjedocanstva-770/770?page=2>.

„Odgovor mons. Batelje na manipulacije iz članka u Nacionalu“. Zagrebačka nadbiskupija. Pristup ostvaren 4. lipnja 2022. <http://stepinac.zg-nadbiskupija.hr/hr/vijesti/odgovor-mons-batelje-na-manipulacije-iz-clanka-u-nacionalu/1378>.